

**CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**

**ANALIZA TRŽIŠTA PRISTUPA INFRASTRUKTURI MREŽE NA
NIVOU VELEPRODAJE (UKLJUČUJUĆI ZAJEDNIČKI ILI
POTPUNO RAZVEZANI PRISTUP NA UTVRĐENOJ LOKACIJI)**

Podgorica, novembar 2010.godine

SADRŽAJ

---

1. Uvod	4
1.1 Regulatorni okvir.....	4
1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta.....	5
1.3 Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije	6
1.4 Hronološki redosljed aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta	6
2. Definisaneje relevantnog tržišta	9
2.1 Definicija relevantnog tržišta usluga	9
2.1.1 Pregled Maloprodajnog tržišta širokopojasnog pristupa internetu	10
2.1.2 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje na maloprodajnom nivou	11
2.1.3 Zaključak o maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu.....	18
2.2 Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)	18
2.2.1 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje - veleprodajni nivo.....	20
2.2.2 Analiza stepena supstitucije na strani ponude - veleprodajni nivo	21
2.3 Zaključak o relevantnom tržištu usluga.....	22
2.4 Geografska dimenzija Relevantnog tržišta	23
3. Postupak analize tržišne snage operatora na relevantnom tržištu	24
3.1 Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu	25
3.2 Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti	25
3.3 Ekonomija obima.....	26
3.4 Stepem vertikalne integracije	26
3.5 Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom i ocjena efikasnosti tržišne konkurencije.....	26
4. Prepreke u razvoju tržišne konkurencije	28
4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije	29
4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage.....	29
4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage.....	31
4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu	32
4.2 Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije.....	34

4.3. Prepreke razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)	34
4.3.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa	35
4.3.2. Prenošnje značajne tržišne snage na necenovnim osnovama	35
4.3.3. Prenošnje značajne tržišne snage na cenovnim osnovama.....	36
5. Regulatorne obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom.....	38
5.1 Regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo	39
5.1.1 Obaveza obezbjeđivanja preglednosti	39
5.1.2. Obaveza nediskriminatornosti	46
5.1.3 Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija	54
5.1.4 Obaveze omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja.....	56
5.1.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva	60
6. Prilozi	65
6.1 Prilog A – Izveštaj o regulatornom rješenju cijene kablovske kanalizacije na tržištu fizičkog pristupa infrastrukturi u Crnoj Gori.....	65
6.2 Prilog B – Mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije	75

1. Uvod

1.1 Regulatorni okvir

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002.godine rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nisu članice Evropske unije, i sadrži Direktivu 2002/21/EC Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („*Okvirna direktiva*“)¹, i četiri Direktive (pod zajedničkim nazivom: „*Specifične Direktive*“) i to:

- Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciji elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta („*Direktiva o pristupu*“)²;
- Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga („*Direktiva o odobrenju*“)³;
- Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („*Direktiva o univerzalnom servisu*“)⁴;
- Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („*Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama*“)⁵

Evropska komisija je 2002.godine objavila Smjernice⁶ za nacionalna regulatorna tijela, o definisanju i analizi relevantnih tržišta, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenje iste metodologije definisanja i analize tržišta osigurava da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

---

¹ Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002)

² Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002)

³ Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002)

⁴ Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002)

⁵ Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002)

⁶ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002)

Evropska komisija je, saglasno članu 15. Okvirne Direktive usvojila:

- Preporuku (2003/311/EC)⁷ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta, koji podliježu ex-ante regulaciji i
- Revidiranu Preporuku(2007/879/EC)⁸ relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 7 tržišta, koji podliježu ex-ante regulaciji .

Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima i dalje mogu biti predmet regulacije, ali nakon sprovođenja testa tri kriterijuma, koji se odnosi na utvrđivanje:

- prisustva snažnih i trajnih prepreka za ulazak na tržište, koje mogu biti strukturne, pravne i regulatorne prirode;
- ocjene realnosti većeg stepena konkurentnosti određenog tržišta u naredne dvije godine i u odsustvu regulatornih mjera;
- ocjene regulatora da li su važećim Zakonom o zaštiti konkurencije propisane mjere za suzbijanje antikonkurentne prakse i strukturnih poremećaja na konkretnom tržištu elektronskih komunikacija.

1.2 Pravni osnov za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta

Zakonom o elektronskim komunikacijama („Sl.list Crne Gore“, broj 50/2008-u daljem tekstu ZEK) u članu 8 utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu Agencija) je da vrši nadzor tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima preventivne mjere za sprječavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Agencija je, saglasno članu 41 ZEK, utvrdila predlog teksta Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, koji je bio predmet javnih konsultacija.

Savjet Agencije je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, na sjednici od 03.04.2009. godine, a nakon sprovedenog konsultativnog procesa, usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu(Sl.list Crne Gore, br.29/09). Odlukom je određena teritorija Crne Gore kao relevantno geografsko tržište. Takođe, ovom Odlukom se određuju i relevantna tržišta usluga i to:

---

⁷ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex-ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

⁸ Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

- (1) Tržište pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica-maloprodajni nivo;
- (2) Tržište poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- (3) Tržište poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- (4) Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo;
- (5) Tržište širokopojasnog pristupa -veleprodajni nivo ;
- (6) Terminalni ili zaključni segmenti iznajmljenih linija, bez obzira na tehnologiju korišćenu da se obezbedi zakupljeni ili dodijeljeni kapacitet -veleprodajni nivo;
- (7) Tržište poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo.

Agencija može da proširi navedenu listu relevantnih tržišta nakon sprovedenog testa trostrukog kumulativnog kriterijuma, u skladu sa članom 41 stav 2 ZEK.

Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), koje je predmet ove analize, dio je važeće Preporuke, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na ovom tržištu zadovoljena tri kriterijuma, te da je podložno ex-ante regulaciji u većini zemalja Evropske unije.

1.3 Saradnja sa Upravom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 41 ZEK propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 42 ZEK Agencija sprovodi analizu tržišta u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije ili samostalno, Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Uprava za zaštitu konkurencije potpisale su Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

1.4 Hronološki redosljed aktivnosti Agencije u postupku analize relevantnih tržišta

Evropski regulatorni okvir (Okvirna Direktiva Evropske komisije⁹) upućuje da se prilikom određivanja relevantnih tržišta usluga i relevantnih geografskih tržišta uvažavaju nacionalne okolnosti i specifičnosti.

Nakon sagledavanja više faktora koji se odnose na veličinu i strukturu tržišta Crne Gore, postojeći nivo razvoja tržišta elektronskih komunikacija, kao i ciljeve regulatorne politike,

---

⁹ Directive 2002/21/EC of 7 March 2002 on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive)

Agencija je odredila sedam relevantnih tržišta, saglasno Revidiranoj Preporuci Evropske komisije o relevantnim tržištima iz 2007.godine.

- Agencija je dana 18.02.2009.godine inicirala javne konsultacije, saglasno članu 41 ZEK, povodom Predloga Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu. Rok za dostavljanje primjedbi i sugestija je bio 1 mjesec dana. Pregled komentara, sugestija i primjedbi na tekst Predloga Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu koji je bio predmet javnih konsultacija u periodu 18.02.-18.03.2009.godine je dostupan na web site-u Agencije;
- Savjet Agencije je, po pribavljenom mišljenju Uprave za zaštitu konkurencije, dana 03.04.2009.godine usvojio Odluku o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu („Sl.list Crne Gore“, br.29/09);
- Radna grupa za analizu tržišta je pristupila kreiranju upitnika i to: upitnika za fiksne mreže, upitnika za mobilne mreže, upitnika za širokopojasni pristup i upitnika za Radio difuzni centar. Upitnicima su specificirani statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od posljednje tri godine (na polugodišnoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnih tržišta. Agencija je dana 08.04.2009.godine uputila operatorima Predloge specificiranih upitnika, sa rokom od 7 dana za dostavljanje primjedbi, sugestija i zahtjeva za dodatnim pojašnjenjima. Ovaj rok je, u naknadnoj komunikaciji sa operatorima produžen 7 dana;
- Dana 28.04.2009. godine potpisan je Sporazum o saradnji između Agencije i Uprave za zaštitu konkurencije;
- Agencija je dana 04.05.2009.godine dostavila operatorima usaglašene forme Upitnika uz obavezu da se traženi podaci po Upitnicima dostave najkasnije u roku od 1 mjesec dana;
- Radna grupa za analizu tržišta je u periodu 04.-05.06.2009.godine prisustvovala Seminaru o analizi relevantnih tržišta u skladu sa novom Preporukom Evropske komisije, koji se, u organizaciji TAIEX-a iz Evropske komisije, održavao u Podgorici.
- Savjet Agencije je na sjednici od 03.07.2009.godine usvojio tekst Metodologije za sprovođenje postupka analize relevantnih tržišta koji je dostupan na web site-u Agencije.
- U periodu 27.10. do 30.10. 2009.godine Radna grupa za analizu tržišta je bila u radnoj posjeti regulatoru iz Slovenije.
- U periodu od 01.12. do 03.12.2009.godine u radnoj posjeti Agenciji je boravio ekspert angažovan od strane TAIEX-a na završnoj provjeri urađenih okumenata-analiza relevantnih tržišta i finalnoj verifikaciji projekta.

Pregled operatora i pružalaca usluga elektronskih komunikacija kojima su upućeni upitnici:

Naziv operatora	Adresa sjedišta operatora	Tip Upitnika	Datum dostavljanja upitnika/upitnika sa dodatnim podacima
Crnogorski Telekom Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup, Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009.
Mtel Podgorica	Kralja Nikole 27, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu, Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup, Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
PTT Inženjering Podgorica	Mitra Bakića bb 81 000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu.	08.04.2009
MontSky Herceg Novi	Bulevar Save Kovačevića 123 81 000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu.	08.04.2009
Cabling d.o.o Budva	Meditranska 8, 85310 Budva	Upitnik za fiksnu mrežu Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
T-Mobile Podgorica	Moskovska 29, 81000 Podgorica	Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup	08.04.2009/12.10.2009
ProMonte Podgorica	Džordža Vašingtona 83 81 000 Podgorica	Upitnik za mobilnu mrežu, Upitnik za širokopojasni pristup	08.04.2009/12.10.2009
Radio difuzni centar d.o.o. Podgorica	Cetinjski put bb, 81000 Podgorica	Upitnik za RDC Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
Mnnews doo Podgorica	Bohinjska 1A, 81000 Podgorica	Upitnik za fiksnu mrežu. Upitnik za iznajmljene linije.	08.04.2009/12.10.2009
Dasto Montel d.o.o Cetinje	Njegoševa 1 81250 Cetinje	Upitnik za iznajmljene linije.	12.10.2009

2. Definisane relevantnog tržišta

2.1 Definicija relevantnog tržišta usluga

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih telekomunikacionih servisa, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Osnovna načela definisanja relevantnih tržišta odnose se na analizu stepena supstitucije na strani tražnje, stepena supstitucije na strani ponude i analize potencijalnih konkurentskih pritisaka. Analiza stepena supstitucije na strani tražnje predstavlja utvrđivanje asortimana usluga koje krajnji korisnik može smatrati supstitutivnim uslugama na relevantnom tržištu. Takođe, vrši se procjena mogućnosti potencijalnog pružaoca telekomunikacionih usluga da brzo i uz relativno male troškove ponudi konkurentnu uslugu na relevantnom tržištu kao odgovor malom, ali značajnom, trajnom povećanju cijena usluge od strane hipotetskog monopoliste. Kod supstitucije na strani ponude operator odmah reaguje na povećanje cijene, dok je potencijalnim konkurentima potrebno više vremena i ulaganja za pružanje istovjetne usluge na tržištu.

U svrhu definisanja tržišta, pri određivanju supstituta, može se koristiti tehnika hipotetičkog monopolističkog testa (eng. *SSNIP test – Small but Non Transitory Increase in Price*) koja, počevši od najuže moguće definicije tržišta koje se analizira, određuje da li hipotetički monopolista može da sprovede malo ali značajno trajno povećanje cijena, a da pritom ne izgubi dio prihoda, usled preorijentacije krajnjih korisnika ka supstitutivnim uslugama.

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra zamjenskim u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Zamjenjivost se određuje pomoću dva kriterijuma:

- Zamjenjivost na strani tražnje (eng. *Demand side substitutability*) i
- Zamjenjivost na strani ponude (eng. *Supply side substitutability*).

Zamjenjivost na strani tražnje se utvrđuje na osnovu zamjenjivosti usluge posmatrano sa stanovišta korisnika pri relativnom porastu cijena. Za procjenu zamjenjivosti može se koristiti SSNIP (eng. *Small but Significant and Non-transitory Increase in Price*) test, kojim se dokazuje spremnosti korisnika usluge A da pri porastu cijena te usluge 5-10% počne da koristi uslugu B. Pri tome se uzimaju u obzir, kako cijene usluga A i B, tako i troškovi prelaska na korišćenje usluge B (dugoročni ugovori, cijena terminalne opreme isl). Ukoliko SSNIP test pokaže da su usluge A i B zamjenjive, smatra se da one pripadaju istom tržištu.

Zamjenjivost na strani ponude se utvrđuje na osnovu mogućnosti preduzeća, koja pružaju druge usluge, a koje ne pripadaju istom tržištu usluga, da, usled relativnog porasta cijena razmatrane usluge u relativno kratkom vremenu uđu na tržište i počnu da pružaju te usluge. Prilikom procjene postojanja potencijalne tržišne konkurencije potrebno je utvrditi njen nivo i uslove na relevantnom tržištu pod kojima novi tržišni učesnici, odnosno privredni subjekti mogu ući na dato relevantno tržište. Postojanje potencijalne tržišne konkurencije utvrđuje se na osnovu razmatranja predviđenih promjena postojećih tržišnih uslova, koje se odnose na strukturu relevantnog tržišta, ponašanja postojećih učesnika na

relevantnom tržištu i uticaja na ostale stvarne i potencijalne učesnike na tržištu, ekonomske i finansijske snage učesnika na tržištu, ekonomskih, pravnih i drugih prepreka pristupa relevantnom tržištu, tržišnih trendova, i dr.

Agencija je pošla od tržišta identifikovanog od strane Evropske komisije kao pogodnog za *ex ante* regulaciju. Evropska komisija preporučuje *ex ante* regulaciju na Tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), kako bi se rješavanjem problema konkurencije na veleprodajnom nivou obezbijedila slobodna konkurencija na maloprodajnom nivou širokopojasnog pristupa. *Ex ante* regulacija na ovom relevantnom tržištu bi trebalo da omogući neometano povezivanje lokacije krajnjeg korisnika na širu komunikacionu mrežu, bez obzira na korišćenu tehnologiju. Ovaj tehnološki neutralan opis proizvoda je dovoljno širok da obuhvata infrastrukturu, tj. mrežne elemente za smještaj i podršku elektronske komunikacione opreme.

Shodno tome, Agencija je, pri definisanju relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), imajući u vidu budući razvoj tržišta, razmatrala načine pružanja veleprodajnog pristupa infrastrukturnim objektima i širokopojasnog pristupa internetu od strane operatora i odredila supstitute.

2.1.1 Pregled Maloprodajnog tržišta širokopojasnog pristupa internetu

Evropska komisija je Preporukom iz 2007. godine, u pogledu *ex-ante* regulacije, obuhvatila, između ostalih i Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji). Stanje na relevantnom tržištu proističe iz zahtjeva na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa. S obzirom da za pružanje usluge maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu operatori koriste sopstvenu infrastrukturu ili veleprodajne usluge ostalih operatora, analizom relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), Agencija treba da obezbijedi mogućnost izbora i konkurentne cijene za potrošače maloprodajnog širokopojasnog pristupa.

Ponašanje potrošača na maloprodajnom tržištu (spremnost potrošača da promijene tehnologiju) ima značajan uticaj na komercijalne odluke provajdera maloprodajnog širokopojasnog pristupa. Stepem zamjenjivosti na veleprodajnom nivou proizilazi iz ponašanja potrošača na maloprodajnom tržištu. Definicija relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) proizilazi iz zamjenjivosti različitih tehnoloških platformi na tom veleprodajnom tržištu.

U Crnoj Gori je, u periodu relevantnom za predmetnu analizu, krajnjim korisnicima bio omogućen širokopojasni pristup na fiksnoj lokaciji korišćenjem više različitih tehnologija. Agencija smatra, shodno principu tehnološke neutralnosti, da maloprodajno tržište uključuje sve forme širokopojasnog pristupa na fiksnoj lokaciji, koje omogućavaju korisnicima da, pri malom ali značajnom porastu cijene, pređu na pristup putem raspoložive alternativne tehnologije.

Na osnovu podataka iz popunjenih upitnika prispjelih u okviru predmetne Analize i izvještaja iz relevantnog perioda, u Crnoj Gori je u relevantnom periodu maloprodajna usluga širokopojasnog pristupa internetu bila dostupna putem sledećih tehnologija:

- ADSL pristup putem bakarne parice,
- Fiksni bežični pristup,
- Pristup putem mobilnih mreža
- Pristup putem kablovskih mreža
- Pristup putem iznajmljenih linija

Iako podaci koje je za mobilne mreže dostavio Crnogorski telekom nisu bili potpuni, evidentno je da su korisnici širokopojasnog pristupa internetu u relevantnom periodu preferirali ADSL pristup putem bakarne parice. S obzirom da je, na osnovu analize podataka širokopojasni pristup internetu putem ADSL-a najzastupljeniji način širokopojasnog pristupa, Agencija bi trebalo da utvrdi da li na maloprodajnom nivou postoji supstitut pristupu putem ADSL-a takav da primjenom SSNIP testa ta vrsta pristupa može biti zamjena za zadovoljenje određenih potreba korisnika.

2.1.2 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje na maloprodajnom nivou

Pri razmatranju zamjenjivosti na strani tražnje na veleprodajnom tržištu posmatra se tražnja na maloprodajnom tržištu, s obzirom na njihovu uzajamnu povezanost. Na osnovu podataka prikupljenim tokom predmetne Analize, u relevantnom periodu, u Crnoj Gori najzastupljeniji oblik širokopojasnog pristupa na maloprodajnom tržištu je pristup putem ADSL tehnologije zasnovan na bakarnoj parici. Ovaj način širokopojasnog pristupa zasnovan na PSTN/ISDN priključku, omogućava krajnjem korisniku pristup javnoj telefonskoj mreži kao i širokopojasni pristup internetu, IP telefoniji i IP televiziji.

Supstitut na strani tražnje je usluga na koju bi korisnici tih usluga lako mogli preći usljed relativnog rasta cijena. Pri tome se posmatra ponašanje korisnika u relevantnom periodu i u pogledu mogućnosti prelaska na korišćenje supstituta shodno investiranju u tehnologiju ili dugoročnim ugovorima. S obzirom da je, shodno analizi prispjelih podataka, širokopojasni pristup putem ADSL-a zasnovan na bakarnoj parici najzastupljeniji, Agencija bi trebalo da utvrdi da li postoji na maloprodajnom nivou supstitut širokopojasnom pristupu putem ADSL-a zasnovanom na bakarnoj parici, takav da, primjenom SSNIP testa, ta vrsta pristupa može biti zamjena, koja bi na adekvatan način zadovoljila potrebe korisnika.

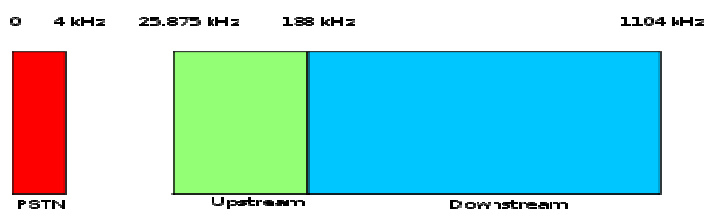
Pristup zasnovan na bakarnoj parici putem ADSL tehnologije

xDSL tehnologije omogućavaju da se po postojećoj infrastrukturi (bakarnim paricama) krajnjem korisniku pruži, kako pristup fiksnoj telefonskoj mreži i uslugama koje ona pruža, tako i pristup internetu velikim brzinama protoka. xDSL pristup zasnovan na bakarnoj parici služi za digitalni prenos podataka preko bakarne parice lokalne petlje. Postoji više oblika tehničkih rješenja, i to: ADSL, ADSL2+, VDSL, VDSL2, HDSL, SHDSL i dr. Prenos se ostvaruje u dva smjera - prema korisniku (eng. *downstream*) i prema pružaocu usluge (eng. *upstream*), pri čemu brzina prenosa zavisi od dužine i tipa parice lokalne petlje, kao i primijenjene tehnologije – u većini slučajeva se kreće od 1-8 Mbit/s, u urbanim sredinama i

do 20Mbit/s downstream, odnosno 256 kbit/s – 1Mbit/s upstream. Ove pristupne tehnologije se na maloprodajnom nivou koristi za internet i multimedijalne usluge.

ADSL (engl. *ADSL-Asymmetric Digital Subscriber Line*) tehnologiju karakteriše asimetričnost u pogledu brzine prenosa podataka po telefonskoj bakarnoj parici pretplatnika, odnosno mogućnosti bržeg prenosa podataka iz mreže prema krajnjem korisniku (engl. *downstream*), u odnosu na prenos podataka od krajnjeg korisnika ka mreži (eng. *upstream*), pri čemu je krajnjem korisniku putem bakarne parice omogućen pristup fiksnoj telefonskoj mreži i uslugama koje ona pruža i pristup Internetu sa velikim brzinama protoka (teoretski 8.192 Mbit/s)

ADSL tehnologija dijeli raspoloživi frekvencijski opseg obične bakarne parice na tri dijela (Slika 1). Pošto je za govornu komunikaciju potreban ograničen propusni opseg, za telefonski saobraćaj se koriste frekvencije od 400 Hz do 4000 Hz.

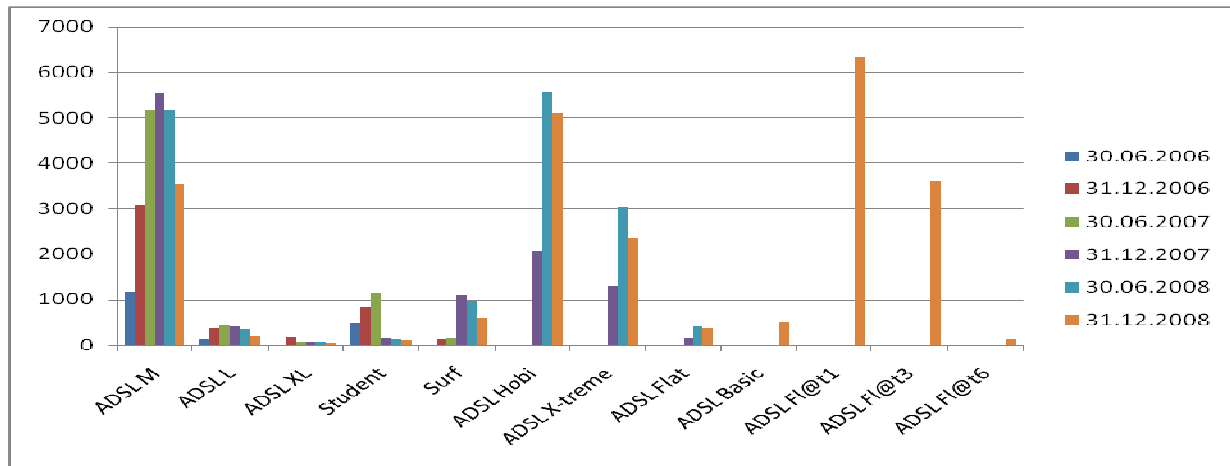
Slika 1. Podjela frekvencijskog opsega kod ADSL tehnologije

Osnovni opseg koji je predviđen za telefonski saobraćaj, posebnim filterom, takozvanim spliterom, je odvojen od ostalih opsega metodom koji garantuje da će se telefonski razgovor odvijati i u slučaju da ADSL nije u funkciji. Drugi opseg frekvencija odnosi se na prenos podataka od korisnika ka mreži (eng. *upstream*). Treći propusni opseg se odnosi na prenos podataka ka korisniku (eng. *downstream*). Pri tome, telefonskim uslugama se upravlja na nivou komutacionog čvora, a širokopojasnim servisima na nivou širokopojasne mreže od strane pružaoca ove usluge. S obzirom da je postojeća telefonska infrastruktura prvenstveno namenjena za prenos govora, mrežu treba prilagoditi DSL uslugama baziranim na prenosu podataka velikim brzinama. U telefonskoj centrali nalazi se DSLAM (Digital Subscriber Line Access Multiplexer) koga čine spliter i DSL modem. Uloga splitera je da saobraćaj koji stigne do njega preko pretplatničke linije razdvoji na telefonski saobraćaj, koji šalje ka telefonskoj mreži, i digitalne podatke, koji se usmjeravaju preko DSL modema na internet. Na strani pretplatnika nalazi se spliter i DSL modem. Ovim putem ADSL tehnologija preko DSLAM-a obezbeđuje rezervisanu vezu svakom priključenom korisniku, pri čemu kvalitet usluge ne zavisi od broja korisnika.

Crnogorski Telekom je nasljednik javne telekomunikacione mreže bivšeg JP PTT saobraćaja Crne Gore. Bivši monopolista JP PTT saobraćaja Crne Gore je imao ekskluzivna prava u telekomunikacijama na prostoru Crne Gore i bio vlasnik ove mreže. Shodno tome geografska dostupnost bakarnih parica je na kraju 2008.godine bila značajna - 161326 aktivnih POTS priključaka na prostoru Crne Gore.

Tokom relevantnog vremenskog perioda Crnogorski Telekom je nudio 12 vrsta ADSL paketa (Slika 2). U drugoj polovini 2008.godine Crnogorski Telekom je pružao više vrsta flat paketa,

od kojih je evidentirana najveća zastupljenost paketa ADSL Fl@t1 pri brzini 1Mbps uz neograničeni mjesečni protok po cijeni od 19.99 EUR (sa PDV).

Slika 2. Broj korisnika usluge širokopojsnog pristupa internetu putem ADSL pristupa putem bakarne parice prema vrsti paketa u periodu od 2006-2008

Izvor: Upitnici za tržište veleprodajnog širokopojsnog pristupa – Crnogorski Telekom

Isti izvor ukazuje na nešto manju zastupljenost korisnika ADSL Hobi paketa. Crnogorski Telekom je u okviru svakog paketa krajnjim korisnicima širokopojsnog pristupa internetu nudio 1GB saobraćaja. U Tabeli 1. je dat pregled mjesečnih naknada za saobraćaj unutar tarifnih paketa iz asortimana usluga širokopojsnog pristupa internetu putem ADSL pristupa putem bakarne parice, koje je Crnogorski Telekom nudio na kraju 2008.godine.

Naziv paketa	Cijena pretplate u EUR (sa PDV)
ADSL Basic (brzina do 1Mbps)	13.99
ADSL Fl@t1 (brzina do 1Mbps)	19.99
ADSL Fl@t3 (brzina do 3Mbps)	24.99
ADSL Fl@t6 (brzina do 6Mbps)	44.99

Tabela 1. Mjesečna pretplata za tarifne ADSL pakete Crnogorskog Telekomu

Izvor: Upitnici za tržište veleprodajnog širokopojsnog pristupa – Crnogorski Telekom

Na osnovu Slike 2 može se konstatovati da su korisnici Crnogorskog Telekomu u relevantnom periodu najviše koristili pakete nižih prirupnih brzina. Broj korisnika s neograničenim pristupom je u porastu usled smanjenja mjesečne pretplate za pakete sa neograničenim pristupom, pri nepromijenjenoj cijeni osnovnog paketa. Istovremeno, broj korisnika osnovnog paketa u je padu.

Uz ADSL internet pristup Crnogorski Telekom nudi i EXTRA TV uslugu (IP televizija) od 2007. godine.

Pristup putem VDSL tehnologije zasnovan na bakarnoj parici

Nove usluge, kao što su višekanalni HDTV-a (*High Definition Television*), video na zahtjev, videokonferencija i prenos govora preko IP (VoIP), zahtijevaju zamjenu bakarne parice optičkim vlaknom na rastojanju od glavnog razdjelnika do sabirne tačke i postavljanjem DSLAM-a unutar sabirne tačke. Provajder ovih usluga bi, putem VDSL tehnologije (posebno putem VDSL2 tehnologije) krajnjim korisnicima omogućavao brži prenos podataka na

kraćim udaljenostima (u odnosu na ADSL tehnologije). VDSL2 podržava prenos višekanalnog HDTV-a (*High Definition Television*), videa na zahtjev i videokonferencija, kao i prenos govora preko IP (VoIP), tako da predstavlja osnovu za pružanje *triple play* usluge. U telekomunikacijama Triple Play predstavlja set usluga - usluge telefonije, širokopojsnog pristupa internetu i IP televizije u jedinstvenom paketu. *Triple Play* uslugu nudi jedinstveni operator preko jedne fizičke veze. Krajnjem korisniku *Triple Play* pruža jednostavniji i efikasniji pristup ovom setu usluga. Korisnik dobija jedan račun za sve usluge, posluje sa jednim umjesto sa više odvojenih operatora i dobija bolji kvalitet pruženih usluga. Operator tom prilikom koristi manje opreme za više usluga. Nadgledanje i upravljenje mrežom je centralizovano i jednostavnije.

Tokom 2008.godine je najavljen pilot projekat uvođenja pristupa putem VDSL2 tehnologije, koji je Crnogorski Telekom sproveo sa ciljem uvođenja veće brzine za korisnike sa bakarnim paricama. Prvi testni korisnici u dva dijela Podgorice konektovani su preko opreme za VDSL pristup. Raspoloživi protok konfigurisan za krajnje korisnike je 30 Mbps u downstream-u i 10 Mbps u upstream-u, što je dovoljno da omogući korisniku dva STB-a (sa HD streamovima) i brzinu od 10 Mbps (do 30 Mbps u slučaju kad se TV servis ne koristi). (*Izvor: Godišnji izvještaj za 2008. godinu Crnogorskog Telekom a.d. Podgorica*).

Širokopojsni pristup putem VDSL2 tehnologije, shodno funkcionalnim karakteristikama predstavlja supstitut ADSL pristupu, jer je u mogućnosti da podrži, između ostalog, i sve usluge koje podržava ADSL tehnologija. Međutim, s obzirom da se u Crnoj Gori u relevantnom periodu usluga VDSL nije nudila na komercijalnom nivou, to se ova usluga u relevantnom vremenskom periodu ne može tretirati kao supstitut.

Fiksni bežični pristup

Fiksni bežični pristup se u Crnoj Gori ostvaruje putem WiMAX tehnologije i HotSpot usluge.

Fiksni bežični pristup putem WiMAX tehnologije

Agencija je u relevantnom periodu dodijelila 4 licence za fiksni bežični pristup putem WiMAX tehnologije za teritoriju Crne Gore sljedećim kompanijama:

- Broadband Montenegro d.o.o. Podgorica
- T-mobile Crna Gora d.o.o. Podgorica
- ProMonte GSM d.o.o. Podgorica
- MTEL d.o.o. Podgorica,

Uslugu širokopojsnog pristupa internetu putem WiMAX tehnologije na maloprodajnom tržištu u relevantnom periodu pružao je samo MTEL. Pokrivenost populacije ovom vrstom usluge na prostoru Crne Gore je ograničena na prostor pojedinih urbanih cjelina u okviru crnogorskih gradova. Kvalitet pristupa zavisi od fizičkih prepreka, kao i od broja krajnjih korisnika među kojima se dijele resursi, tako da je korišćenje ove usluge od strane većeg broja krajnjih korisnika otežano. Zbog toga se ne može očekivati da će mali ali značajan porast cijena dovesti do prelaska korisnika ADSL pristupa na korišćenje ove tehnologije.

Tokom vremenskog perioda obuhvaćenog analizom broj krajnjih korisnika usluge širokopojsnog pristupa putem WiMAX tehnologije nije značajno rastao usled nedovoljne pokrivenosti i nedovoljnog kvaliteta usluge.

Shodno navedenom, Agencija uslugu fiksnog bežičnog pristupa putem WiMAX tehnologije ne smatra supstitutom ADSL pristupu putem bakarne parice. Međutim, ubuduće Agencija će kontinuirano pratiti razvoj i ulogu ove usluge i njen uticaj na maloprodajnom tržištu širokopojsnog pristupa internetu.

Fiksni bežični pristup putem HotSpot usluge

HotSpot usluga predstavlja bežični pristup internetu, zasnovan na WLAN tehnologiji. Omogućava pristup na tačno određenim lokacijama (trgovima, marinama, hotelima, aerodromima) i nije namijenjena upotrebi u domaćinstvima i preduzećima. U relevantnom vremenskom periodu ovu uslugu u Crnoj Gori su na komercijalnoj osnovi pružali:

- Crnogorski Telekom
- Pro Monte
- M:tel

Usluga bežičnog pristupa putem HotSpot-a je u relevantnom periodu je pružana na osnovu trajanja nezavisno od količine prenesenih podataka.

Shodno prethodno navedenim karakteristikama (raspoloživosti, načinu tarifiranja, kvalitetu veze), Agencija smatra da usluga bežičnog pristupa putem HotSpot usluge nije supstitut ADSL pristupu putem bakarne parice i da ne treba da bude uvrštena u maloprodajno tržište.

Pristup putem mobilnih mreža

Korisnici ove usluge pristupaju internetu koristeći bežične tehnologije – EDGE (*Enhanced Data rates for GSM Evolution*), UMTS (*Universal Mobile Telecommunications System*) ili HSDPA (*High Speed Downlink Packet Acces*) tehnologije, putem kartice ili modema, pri čemu nisu vezani za određenu lokaciju. Korisnik putem mobilnog telefona ili računara pristupa internetu koristeći neku od navedenih tehnologija, zavisno od zastupljenosti na datoj geografskoj lokaciji.

EDGE tehnologija omogućava prenos podataka do 220kbit/s, UMTS tehnologija do 384kbit/s, a HSDPA tehnologija 1,8-7,2Mbit/s. U pogledu pristupne brzine, HSDPA tehnologija je uporediva sa ADSL tehnologijom. Ove usluge u relevantnom periodu pružali su:

- Crnogorski Telekom (T-mobile)
- Pro Monte
- M:tel

HSDPA tehnologija omogućava širokopojsni pristup pri kome govor ima prednost nad ostalim uslugama, što, u slučaju opterećenosti mreže, uzrokuje pad prenosnih brzina, tako da kvalitet ove usluge nije konstantan i na nivou ADSL-a. Širokopojsni pristup internetu putem računara posredstvom EDGE, UMTS ili HSDPA tehnologija iziskuje opremljenost

računara odgovarajućom mrežnom karticom. Korišćenje interneta je konfornije putem računara nego putem telefona, usled razlike u veličini i preglednosti displeja i tastature.

Shodno navedenom, ova usluga po funkcionalnim osobinama ne može biti supstitut ADSL-u.

Cijene pristupa putem mobilnih mreža, na kraju 2008.godine su bile više u odnosu na cijene ADSL pristupa putem bakarne parice. Iznos mjesečnih naknada za tarifne pakete pristupa putem mobilnih mreža kretao se od 5,00-40,00EUR u decembru 2008.godine (Tabela 2.). Pri tome dodatni saobraćaj od 1GB u slučaju ADSL pristupa putem bakarne parice košta 2,56EUR (bez PDV), prema zvaničnom Cjenovniku od 9. Decembra 2008 dok se u slučaju mobilnog širokopojasnog pristupa obračunava se po svakom MB (Npr. u slučaju ProMonte dodatni MB košta 0,02-0,15EUR zavisno od paketa sa uračunatim PDV , tako da 1GB košta od 20-150 EUR (uključen PDV) zavisno od paketa, prema zvaničnom Cjenovniku ProMonte od 2008 :

Operator	Naziv paketa	Cijena u EUR (sa PDV)
T-Mobile	Mobilni internet 0,5 GB	15,00
T-Mobile	Mobilni internet 2,5 GB	23,00
T-Mobile	Mobilni internet 5 GB	38,00
ProMonte	Data 50	5,00
ProMonte	Data 500	15,00
ProMonte	Data 1500	23,00
ProMonte	Data 3G	40,00
m:tel	m:tel 5 surfer	5,00
m:tel	m:tel 10 surfer	10,00
m:tel	m:tel 20 surfer	20,00
m:tel	m:tel 40 surfer	40,00

Tabela 2. Mjesečna pretplata za pristup internetu putem mobilnih mreža

Izvor: Upitnici za tržište veleprodajnog širokopojasnog pristupa

Uzimajući u obzir maloprodajne cijene usluge pristupa internetu putem mobilnih mreža i usluge pristupa internetu putem ADSL-a, a posebno cijene dodatnog saobraćaja, povećanje maloprodajnih cijena tarifnih paketa koji su zasnovani na ADSL pristupu putem bakarne parice od 5-10% ne bi uticalo na odluku krajnjih korisnika da zamijene navedenu uslugu uslugom širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža. Sprovedenjem testa hipotetskog monopola dolazi se do zaključka da pristup internetu putem mobilnih mreža, po cjenovnim karakteristikama, nije supstitut ADSL pristupu putem bakarne parice.

Takođe, za razliku od tarifnih paketa za širokopojasni pristup putem ADSL-a, korisnik širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža nema mogućnost izbora paketa sa neograničenim saobraćajem. S obzirom da se učešće korisnika osnovnih paketa sa uključenim 1GB smanjuje, dok učešće korisnika sa neograničenim ADSL pristupom putem bakarne parice raste (slika 2.), Agencija smatra da usluga pristupa internetu putem mobilnih mreža nije supstitut usluzi ADSL pristupa putem bakarne parice.

U relevantnom periodu, shodno postojećem nivou primijenjenih tehnologija, kao i funkcionalnim i cjenovnim karakteristikama, usluga širokopojasnog pristupa internetu

putem mobilnih mreža ne predstavlja supstitut usluzi širokopojasnog pristupa internetu putem ADSL-a bakarne parice. Imajući u vidu brz tehnološki razvoj u ovoj oblasti, koji uzrokuje porast broja korisnika usluge pristupa internetu putem mobilnih mreža i učešća korisnika ove usluge u ukupnom broju korisnika usluge širokopojasnog pristupa internetu, Agencija će kontinuirano pratiti razvoj i ulogu ove usluge i njen uticaj na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu.

Pristup putem kablovskih mreža

Pristup putem kablovskih mreža predstavlja širokopojasni pristup internetu putem koaksijalnog kabla (ili hibridne optičko-koaksijalne mreže) kojim se istovremeno distribuira i signal kablovske televizije. Ovaj način pristupa omogućava prenos podataka brzinama približno jednakim pristupu putem ADSL-a zasnovanom na bakarnoj parici, a funkcioniše na principu podjele širine opsega.

Uslugu maloprodajnog širokopojasnog pristupa internetu putem kablovskih mreža u Crnoj Gori u relevantnom vremenskom periodu pružao je samo jedan operator – Cabling i to samo na teritoriji opštine Budva. Korisnici ove usluge istovremeno koriste infrastrukturu Cabling-a i za kablovsku TV. Pojedini operatori su u relevantnom periodu, shodno licencama dobijenim od Agencije za radio difuziju, ovim putem pružali samo uslugu kablovske TV.

Pojedini postojeći kablovski operatori koji posjeduju sopstvenu kablovsku infrastrukturu, koju bi uz relativno male investicije mogli prilagoditi za pružanje usluge širokopojasnog pristupa internetu, predstavljaju potencijalnu konkurenciju ADSL pristupu. U relevantnom periodu oni su u okviru svojih paketa omogućavali samo pristup brojnim domaćim i stranim TV programskim sadržajima.

S obzirom da su u relevantnom periodu kablovski operatori u Crnoj Gori u neznatnoj mjeri, tj. na prostoru određenih urbanih cjelina, nudili širokopojasni pristup internetu putem svojih mreža, Agencija smatra da operator koji nudi širokopojasni pristup internetu putem ADSL pristupa putem bakarne parice može profitirati povećanjem cijena svojih usluga za 5-10% iz razloga što korisnik širokopojasnog ADSL pristupa internetu ne može ostvarivati takvu uslugu putem kablovskih mreža. Shodno tome, širokopojasni pristup internetu putem kablovskih mreža se ne može posmatrati kao supstitut širokopojasnom pristupu internetu putem ADSL-a, ali u slučaju dodatnih ulaganja u mrežu, predstavlja potencijalnu konkurenciju ADSL pristupu.

Pristup putem iznajmljenih linija

Širokopojasni pristupni vod namijenjen je poslovnim subjektima i velikim preduzećima, čija je poslovna komunikacija zasnovana na potrebi stalne prisutnosti na internetu, kao i prenosa podataka velikim brzinama. Prednosti pristupa stalnim vodom su velika brzina, sigurnost, maksimalna pouzdanost, istovremeni pristup internetu za veći broj korisnika, kao i mogućnost stalnog priključenja sopstvenog računarskog sistema na internet.

S obzirom na namjenu i cjenovne karakteristike, primjenjujući SSNIP test, Agencija zaključuje da ova tehnologija nije supstitut ADSL pristupu putem bakarne parice.

2.1.3 Zaključak o maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu

Shodno prethodno izloženom, Agencija je zaključila da tražnja za uslugom veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) na fiksnoj lokaciji proizilazi iz tražnje za uslugama širokopojasnog pristupa internetu koje se pružaju na maloprodajnom nivou, i koje su zasnovane isključivo na ADSL pristupu putem bakarne parice

2.2 Tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)

Preduslov za korišćenje usluge širokopojasnog pristupa internetu na maloprodajnom nivou i prenosa podataka od strane krajnjih korisnika je postojanje određenog prenosnog kanala do lokacije krajnjeg korisnika. Prenosni kanal treba da omogućava prenos podataka u oba smjera, brzinama koje omogućavaju pružanje ove usluge. Shodno definiciji Komunikacionog odbora Evropske komisije (*Communication Committee*), širokopojasnim brzinama smatraju se brzine više od 144kB/s¹⁰.

Efikasna konkurencija na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) je uslov za efikasnost konkurencije na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa. *Ex ante* regulacija na ovom relevantnom tržištu treba da pospeši efikasnost konkurencije u oblasti infrastrukture, koja se, u principu, odnosi na razvezivanje lokalne petlje.

Lokalna petlja predstavlja fizički vod koji povezuje priključnu tačku mreže na strani pretplatnika s glavnim razdjelnikom ili drugom odgovarajućom tačkom u fiksnoj mreži, tj dio infrastrukture koji iziskuje najveća ulaganja. Zato je usluga pristupa lokalnoj petlji važan preduslov za pružanje usluga kod operatora koji nemaju sopstvenu infrastrukturu do krajnjih korisnika.

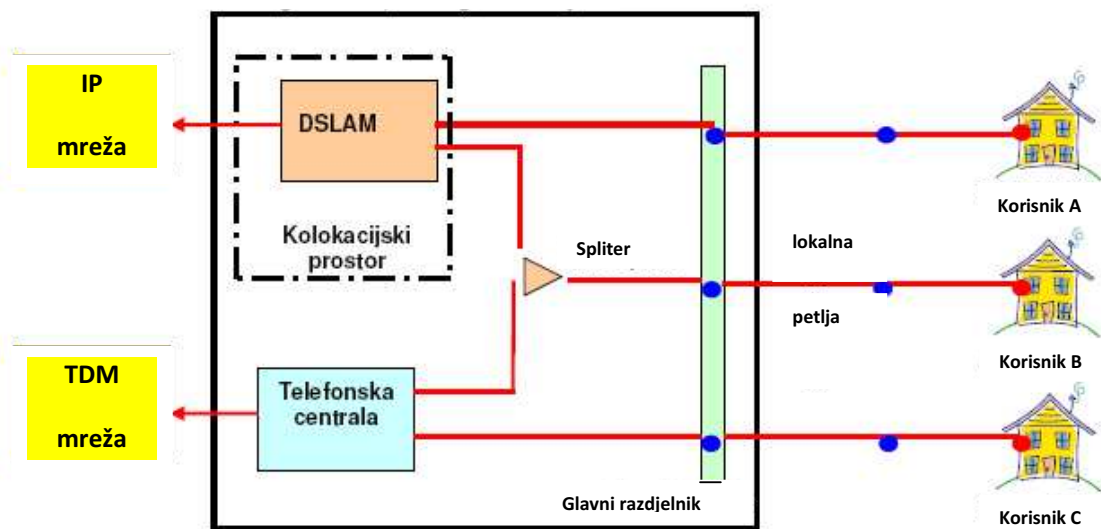
Usluga potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji trebalo bi da omogući operatoru upotrebu cijelog frekvencijskog spektra lokalne petlje (bakarne parice), dok bi usluga zajedničkog pristupa lokalnoj petlji omogućavala korišćenje dijela frekvencijskog spektra iznad govornog opsega frekvencijskog spektra lokalne petlje (bakarne parice). Govorni opseg frekvencijskog spektra lokalne petlje bi u slučaju pružanja usluge zajedničkog pristupa lokalnoj petlji koristio pružalac ove usluge za pružanje javno dostupnih telefonskih usluga.

Bakarna parica polazi od mrežne priključne tačke na strani krajnjeg korisnika preko pristupne mreže do glavnog razdjelnika. U slučaju potpunog razvezivanja lokalne petlje ta se tačka direktno povezuje na opremu operatora (DSLAM) na zajedničkoj lokaciji. Pristup mreži, kako je prikazano na Slici 3, trebalo bi da imaju operatori koji nude različite vrste usluga krajnjim korisnicima:

---

¹⁰ ERG (05) 23_Annex B

- Direktno povezivanje korisnika na DSLAM opremu i mogućnost korišćenja širokopojasnih usluga istog operatora (korisnik A);
- Uskopojasna telefonska usluga kao i usluge širokopojasnog pristupa različitim operaterima (korisnik B);
- Uskopojasne usluge (korisnik C).

Slika 3: Šema pristupne mreže zasnovane na bakarnoj parici

Krajnji korisnik ima mogućnost pristupa širokopojasnim i govornim uslugama preko bakarnih parica operatora koji pruža uslugu veleprodajnog potpuno razvezanog ili zajedničkog pristupa lokalnoj petlji. Shodno Slici 3, ovakav operator (*incumbent*) bi bio u mogućnosti da krajnjem korisniku obezbijedi pristup sopstvenoj mreži i uslugama, kao i uslugama i mreži operatora-konkurenta. Na taj način bi krajnji korisnici imali mogućnost da, nezavisno od pristupne tehnologije, preko lokalne petlje pristupaju mreži i uslugama kako *incumbent*-a tako i alternativnih operatora.

U Crnoj Gori ni jedan operator ne pruža veleprodajnu uslugu pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) drugim operatorima u cilju pružanja maloprodajnih usluga širokopojasnog pristupa internetu putem ADSL-a ili prenosa govora, tako da se može konstatovati da tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) u Crnoj Gori ne postoji.

Međutim, Crnogorski Telekom, kao vlasnik mrežne infrastrukture bivšeg monopoliste, posjeduje preduslove za pružanje ove usluge, s obzirom da na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa pruža uslugu širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije i uslugu prenosa govora, pri čemu koristi sopstvenu infrastrukturu sa pripadajućim sadržajima, koju bi na veleprodajnom nivou mogao ponuditi i drugim operatorima u vidu usluge razvezivanja lokalne petlje.

Shodno navedenom, a u skladu s navodima Eksplanatornog dokumenta koji je uz Preporuku Evropske komisije iz 2007.godine:¹¹

„Često je mrežni operator (eng. incumbent) jedina firma koja pruža potencijalne veleprodajne usluge. Često postojanje komercijalnog tržišta nije u interesu mrežnog operatora. Ukoliko nema komercijalnog tržišta i ako to negativno utiče na krajnjeg korisnika, opravdano je formiranje zamišljenog tržišta kada postoji potencijalna tražnja. Ovdje svi kapaciteti i usluge mrežnog operatora, koje su namijenjene za sopstvene potrebe (eng. self-supply) maloprodajnog dijela treba da budu uključene u definiciju.“

kao i Nezavisnog izvještaja grupe autora o sprovedenim analizama određenih relevantnih tržišta, shodno Preporuci Evropske komisije iz 2007.godine¹², u slučaju zastupljenosti samosnabdijevanja (eng. *Self-supply*) u odsustvu veleprodajnih usluga na relevantnom tržištu, gdje stoji:

“Ukoliko postoji mogućnost da se u konkurentskim uslovima pružaju veleprodajne usluge, bilo bi opravdano konstruisati zamišljeno relevantno veleprodajno tržište i uključiti u njega samosnabdijevanje postojećeg operatora. S obzirom da je ovo tržište zamišljeno, i da na njemu ne postoje komercijalne aktivnosti, izračunavanje tržišnog učeca se ne može bazirati na prihodima, već na obimu saobraćaja i broju priključaka.”

Agencija smatra da uslugu samosnabdijevanja kojom Crnogorski Telekom omogućava pružanje maloprodajne usluge širokopojasnog pristupa internetu putem ADSL-a, kao i usluge prenosa govora, treba uključiti u relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

2.2.1 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje-veleprodajni nivo

Supstitut usluzi samosnabdijevanja, koje Crnogorski Telekom pruža u cilju pružanja sopstvene maloprodajne usluge širokopojasnog pristupa internetu putem ADSL-a, na strani tražnje trebalo bi da ispunjava uslov da korisnici te usluge (supstituta), u slučaju da bivši monopolist uveća cijenu usluge, izgrade sopstvenu pristupnu infrastrukturu, ili počnu koristiti neku drugu veleprodajnu uslugu, koju će smatrati istovjetnom u odnosu na važeću uslugu veleprodajnog pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

Za izgradnju sopstvene pristupne mreže do krajnjeg korisnika potreban je dug vremenski period i velika ulaganja od kojih je većina nenadoknadiva. Osnovni motiv za nova ulaganja u sopstvenu pristupnu infrastrukturu je dovoljan broj i gustina korisnika. Shodno tome, jedino u uslovima postojanja ekonomije obima i dovoljne gustine korisnika, izgradnja

---

¹¹ Explanatory Note (C(2007)5406)

¹² A Review of certain markets included in the Commission's Recommendation on Relevant Markets subject to *ex ante* Regulation, Martin Cave, Ulrich Stumpf i Tommaso Valletti, July 2006.

sopstvene infrastrukture bi bila odgovarajući supstitut usluzi izdvojenog pristupa lokalnoj petlji koju nudi bivši monopolist.

Smjernice Evropske komisije o analizi tržišta i procjeni značajne tržišne snage upućuju da ukoliko je korisnik usluge suočen sa znatnim troškovima prelaska na korišćenje druge usluge, te dvije usluge ne bi trebalo uključiti u isto tržište.

Shodno navedenom, Agencija smatra da operator neće imati interes da gradi sopstvenu pristupnu infrastrukturu, odnosno da gradnja sopstvene pristupne mreže ne predstavlja supstitut usluzi izdvojenog pristupa lokalnoj petlji. U slučaju hipotetskog povećanja cijene usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji ni jedan operator neće biti u mogućnosti da u relativno kratkom vremenskom periodu replicira mrežnu infrastrukturu Crnogorskog Telekomu kako bi pružao uslugu izdvojenog pristupa lokalnoj petlji. Razlog je u visokim troškovima izgradnje sopstvene pristupne infrastrukture od kojih je većina nenadoknativa.

S obzirom da se drugim operatorima ne pruža usluga pristupa razvezanoj lokalnoj petlji, Crnogorski Telekom ima 100% tržišnog učešća na tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo.

Agencija smatra da se u nastupajućem periodu može očekivati postepena izgradnja pristupne infrastrukture koja će barem dijelimično koristiti optiku (FTTx). Mogućnost otvaranja takve infrastrukture (Next Generation Access – NGA) predviđaju i Dokument ERG-a o principima regulacije NGA¹³ i Nacrt Preporuke o regulaciji pristupa mrežama sledeće generacije.¹⁴ S druge strane Agencija smatra da potencijalni razvoj u tom smjeru i potencijalnu zamjenu bakarne pristupne mreže optičkom ne može još uključiti na relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), jer ni sama infrastruktura ni komercijalna rješenja još nisu dovoljno razvijena. Zbog toga će Agencija pratiti razvoj tržišta u tom smjeru i, ako bude potrebe, uradiće novu analizu koja će uključivati i NGA infrastrukturu.

Shodno navedenom, Agencija uslugu veleprodajnog širokopojasnog pristupa zasnovanog na novim tehnološkim rješenjima za sopstvene potrebe ne smatra supstitutom usluzi samosnadbijevanja Crnogorskog Telekomu u cilju pružanja maloprodajnog širokopojasnog pristupa putem ADSL-a.

Shodno navedenom, Agencija smatra da, u relevantnom vremenskom periodu, usluga i kapaciteti samosnadbijevanja Crnogorskog Telekomu u cilju pružanja maloprodajnog širokopojasnog pristupa putem ADSL-a čine relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

2.2.2 Analiza stepena supstitucije na strani ponude – veleprodajni nivo

Zamjenjivost na strani ponude se ogleda u mogućnosti da drugi operatori, u relevantnom vremenskom periodu, usled hipotetskog povećanja cijena važeće veleprodajne usluge

---

¹³ ERG (07) 16rev2 Opinion on Regulatory Principles of NGA

¹⁴ Draft Recommendation on regulated access to Next Generation Access Networks (NGA)

pristupa lokalnoj petlji zasnovanoj na bakarnoj parici, ponude istovjetnu uslugu toj veleprodajnoj usluzi, ne izlažući se znatnijim dodatnim troškovima.

Usluga širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije na maloprodajnom nivou proističe iz veleprodajne usluge širokopojasnog pristupa putem lokalne petlje ili bitstream pristupa. Crnogoski Telekom je u relevantnom vremenskom periodu bio jedini pružalac usluge širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije na maloprodajnom nivou u Crnoj Gori. To je uslovalo nemogućnost realizacije usluge bitstream pristupa na veleprodajnom nivou, kojom bi se zainteresovanim operatorima omogućilo pružanje maloprodajne usluge ADSL pristupa sopstvenim krajnjim korisnicima, a koji su istovremeno pretplatnici usluge pristupa javnoj fiksnoj telekomunikacionoj mreži putem POTS/ISDN BRA priključka Crnogorskog Telekoma.

Prema Eksplanatory memorandum-u, veleprodajna usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i veleprodajna usluga širokopojasnog pristupa koja uključuje bitstream pristup, čine dva različita relevantna tržišta podložna prethodnoj regulaciji. Potpuno razvezani pristup lokalnoj petlji, zahvaljujući mogućnosti upravljanja DSLAM-om tj. tehničkim i kvalitativnim karakteristikama usluge i pristupne brzine, i nezavisnosti poslovnog plana pridobijanja korisnika alternativnog operatora od plana bivšeg monopoliste, pruža veću fleksibilnost alternativnom operatoru. Nasuprot tome, pružalac bitstream usluge nije u mogućnosti da donosi poslovne planove nezavisno od bivšeg monopoliste i upravlja DSLAM-om. Shodno tome, operator koji koristi veleprodajnu uslugu potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, veleprodajnu uslugu širokopojasnog bitstream pristupa ne bi smatrao supstitutom, iako bi na taj način mogao pružati uslugu iste vrste na maloprodajnom nivou kao i putem potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji.

Agencija je, razmatrala i mogućnost da operator kablovske pristupne mreže, kao potencijalni konkurent, počne nuditi uslugu istovjetnu usluzi izdvojenog pristupa lokalnoj petlji. Shodno *Eksplanatory memorandum-u*, izdvojeni pristup kablovskoj mreži trenutno nije tehnički moguć niti ekonomski isplativ. Kablovske mreže u Crnoj Gori trenutno nisu u mogućnosti da podrže veleprodajne eventualne zahtjeve za širokopojasnim pristupom, zato što je njihovo funkcionisanje zasnovano na multipleksiranju signala više korisnika, što onemogućava konstantan kvalitet usluge koji je zastupljen kod ADSL tehnologije. Zato Agencija smatra da izdvojeni pristup putem kablovskih mreža u relevantnom vremenskom periodu ne ulazi u dimenziju usluga relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

Shodno svemu navedenom, Agencija smatra da u Crnoj Gori na strani ponude, u relevantnom periodu, nije postojala zamjenska usluga važećoj usluzi samosnadbijevanja lokalne petlje Crnogorskog telekoma u cilju pružanja usluge maloprodajnog širokopojasnog pristupa putem ADSL-a i govorne usluge.

2.3 Zaključak o relevantnom tržištu usluga

Shodno svemu navedenom, Agencija je zaključila da relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), u relevantnom periodu, nije postojalo, već se tretira kao

zamišljeno i, kao takvo, uključuje samo usluge i kapacitete samosnadbijevanja Crnogorskog Telekoma zasnovane na bakarnoj parici, koji operatoru omogućavaju:

- Upotrebu cjelokupnog frekvencijskog spektra lokalne petlje,
- Upotrebu dijela frekvencijskog spektra iznad govornog opsega lokalne petlje.

2.4 Geografska dimenzija Relevantnog tržišta

Geografska dimenzija Relevantnog tržišta obuhvata sva područja u kojima određeni operatori pružaju usluge pod istim uslovima, odnosno u kojima postoje jednaki uslovi tržišne konkurencije.

U skladu sa smjernicama i preporukama Evropske komisije geografska dimenzija relevantnog tržišta je većinom određena na osnovu pokrivenosti mrežom i postojanja jednakog pravnog i regulatornog okvira na određenom geografskom području.

Shodno navedenom, a na osnovu sprovedene analize, Agencija smatra da je relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) u opsegu nacionalno, odnosno relevantno geografsko tržište čini teritorija Crne Gore. Preovlađujući uslovi konkurencije, isti pravni i regulatorni okvir i cjenovna politika na čitavoj teritoriji Crne Gore

3. Postupak analize tržišne snage operatora na relevantnom tržištu

Analiza relevantnog tržišta je istraživanje stepena efikasnosti konkurencije i utvrđivanje prisustva i potencijalne aktivnosti zloupotrebe značajne tržišne snage operatora na definisanom relevantnom tržištu, koje upućuje na prisustvo operatora sa značajnom tržišnom snagom, odnosno prisustvo dva ili više operatora koji imaju značajnu tržišnu snagu. Operator ima značajnu tržišnu snagu, ako samostalno ili zajedno sa ostalim operatorima na određenom relevantnom tržištu ima ekonomski uticaj koji mu omogućava značajan stepen nezavisnosti u odnosu na njegove konkurente i korisnike. Takođe, za operatora koji ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu se može smatrati da ima značajnu tržišnu snagu i na drugom povezanom tržištu, ako veza između ovih tržišta omogućava da se tržišna moć sa jednog tržišta prenese na drugo, pri čemu jača tržišna snaga operatora.

Agencija je procjenu tržišne snage operatora sprovela u skladu sa članom 40. ZEK, primjenjujući sljedeće kriterijume:

1. tržišno učešće telekomunikacionog operatora na relevantnom tržištu i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu;
2. prepreke za ulazak na relevantno tržište i uticaj potencijalne konkurencije na tom tržištu;
3. uticaj velikih korisnika na snagu operatora (kompenzaciona kupovna moć;
4. elastičnost tražnje;
5. trenutno stanje konkurencije na relevantnom tržištu;
6. tehnološka prednost i superiornost,
7. nivo razvijenosti prodajne i distributivne mreže;
8. stepen vertikalne integracije;
9. stepen diferencijacije usluga;
10. privilegovan pristup tržištima kapitala i finansijskim resursima;
11. da li kontroliše infrastrukturu, čiji se obim ne može lako udvostručiti,
12. povezanost usluga,

Pri tom, Agencija je imala u vidu i uticaj ostalih faktora, definisanih Metodologijom za sprovođenje postupka analize relevantnog tržišta.

Shodno rezultatima analize, uzimajući u obzir mišljenje Uprave za zaštitu tržišne konkurencije, Agencija će, u skladu sa čl.43 ZEK, donijeti odgovarajuće Rješenje.

Procjenu značajne tržišne snage operatora Agencija je izračunala i tumačila u skladu sa smjernicama Evropske komisije o relevantnim tržištima i iskustvima Evropske unije iz oblasti tržišne konkurencije.

3.1 Tržišno učešće operatora na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i izmjene u strukturi u dužem vremenskom periodu

Značajno tržišno učešće ukazuje na postojanje pojedinačne značajne tržišne snage. Iako je, prema smjernicama Evropske unije potrebno sagledati i ostale faktore uticaja, utvrđena sudska praksa, potvrđuje da je značajno tržišno učešće koje prelazi 50% dovoljan dokaz postojanja dominantnog položaja.

Pretpostavlja se da operator koji ima značajno tržišno učešće ima značajnu tržišnu snagu, ukoliko je njegovo tržišno učešće stabilno u određenom vremenskom razdoblju. Činjenica da se tržišno učešće operatora sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu smanjuje, ukazuje da tržište postaje konkurentnije.

Tokom relevantnog perioda u Crnoj Gori nije postojalo stvarno, već samo zamišljeno (*eng. notional*) relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), koje su činile samo usluge i kapaciteti samosnabdijevanja Crnogorskog Telekomu u cilju pružanja ADSL usluge.

U skladu sa utvrđenom dimenzijom usluga i geografskom dimenzijom relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), samo Crnogorski Telekom posjeduje mogućnost za pružanje usluge zajedničkog ili potpuno razvezanog pristupa na utvrđenoj lokaciji na veleprodajnom nivou, što i čini u vidu samosnabdijevanja u cilju pružanja usluge maloprodajnog pristupa putem ADSL-tehnologije.

Shodno tome, Agencija zaključuje da Crnogorski Telekom ima 100% tržišno učešće na relevantnom zamišljenom (*eng. notional*) tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

3.2 Kontrola infrastrukture čiji se obim ne može lako udvostručiti

Investiranje izgradnje i stavljanje u funkciju pristupne mrežne infrastrukture predstavljaju veoma ozbiljne poslovne odluke, koje su uslovljene detaljno razrađenim poslovnim planovima i definisanjem razumnog vremenskog roka povraćaja uloženi sredstava. Ulazak na tržište zahtijeva od novih operatora značajna ulaganja i to većinom u obliku nenadoknadivih troškova, koje operatori u slučaju neuspjeha i izlaska sa tržišta neće moći nadoknaditi. Izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana ne samo zbog visokih i nenadoknadivih troškova koji se odnose na građevinske radove oko kopanja kanala i provlačenja kablova, već i usled nemogućnosti dobijanja potrebnih dozvola za izgradnju sopstvene pristupne infrastrukture. Shodno geografskoj zastupljenosti pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekomu na prostoru Crne Gore, bilo bi ekonomski neisplativo njeno repliciranje.

Shodno tome, Agencija smatra da ni jedan operator ne može da replicira mrežnu infrastrukturu Crnogorskog telekoma i na taj način ugrozi njegov tržišni položaj.

3.3 Ekonomija obima

Ekonomija obima predstavlja snižavanje troškova proizvodnje po jedinici proizvoda na osnovu velikih proizvodnih mogućnosti. Uslov za prisustvo ekonomije obima je adekvatno tržište koje će biti dovoljno veliko da prihvati date proizvode, kako bi fiksni troškovi preduzeća po jedinici proizvoda bili što nizi. Niski troškovi na kojima se zasnivaju niže cijene, predstavljaju kokurentsku prednost, posebno na tržištima koja karakteriše prevashodno konkurencija cijenama.

Agencija smatra da, Crnogorski Telekom, kao naslednik bivšeg monopoliste na telekomunikacionom tržištu Crne Gore i, prema tome, vlasnik infrastrukture koja je razvijana u dugom periodu, i čija je mreža i prije privatizacije bila zastupljena na cijeloj teritoriji Crne Gore, ima značajnu prednost nad potencijalnim operatorima, s obzirom da svoje usluge može nuditi pri znatno nižim troškovima. Shodno navedenom, potencijalni operator koji bi želio ući na tržište, ne bi bio u mogućnosti da nudi niže cijene od Crnogorskog Telekoma i obezbijedi sebi konkurentnu prednost.

3.4 Step en vertikalne integracije

Vertikalna integracija predstavlja prisustvo preduzeća na više različitih, vertikalno povezanih veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Ovu situaciju Evropska komisija u okviru Smjernica tretira kao zauzimanje tržišne moći, koje ima za cilj pokušaj izbacivanja konkurencije sa potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje pri ulasku na tržište.

Crnogorski Telekom je jedino preduzeće koje je u relevantnom periodu imalo mogućnost da pruža veleprodajnu uslugu pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) u cilju pružanja maloprodajne usluge širokopojasnog pristupa i govornih usluga putem ADSL tehnologije, što mu je omogućavalo ključnu prednost u odnosu na potencijalne operatore. Istovremeno, Crnogorski Telekom je imao tržišno učešće 100% u oblasti maloprodajnog širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije. S obzirom da relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) u Crnoj Gori postoji samo kao zamišljeno, ovakva situacija, koja omogućava potpunu kontrolu nad infrastrukturom, predstavlja barijeru za nove operatore pri pružanju konkurentne maloprodajne usluge, i mogla bi se tretirati kao vertikalna integracija. Na taj način, u odsustvu ex-ante regulacije, Crnogorski Telekom bi bio u mogućnosti da koristi diskriminaciju cijenama i cjenovno stezanje margina profita (eng. *Margin squeeze*) i čini potencijalne eventualne operatore zavisnim od njegovih cijena.

Na osnovu prethodnog, može se zaključiti da vertikalna integracija Crnogorskog telekoma u značajnoj mjeri štiti njegovu tržišnu poziciju.

3.5 Zaključak o procjeni postojanja operatora sa značajnom tržišnom snagom i ocjena efikasnosti tržišne konkurencije

Na osnovu sprovedene analize, Agencija je utvrdila da na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) ne postoji efikasna konkurencija. Agencija je utvrdila da:

Crnogorski Telekom ima značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), čime mu je omogućeno da se ponaša nezavisno od konkurencije, korisnika usluga i potrošača.

Postojanje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma Agencija je utvrdila na osnovu tržišnog učešća od 100% koji je stabilan u posmatranom periodu, kao i analizom faktora uticaja, kao što su kontrola infrastrukture čiji obim nije lako udvostručiti, ekonomije obima i stepen vertikalne integracije.

Na osnovu svega navedenog, Agencija zaključuje da upotreba drugih kriterijuma u procjenjivanju značajne tržišne snage operatora na relevantnom tržištu nema značaj i ne bi mogla dati drugi rezultat o statusu značajne tržišne snage.

4. Prepreke u razvoju tržišne konkurencije

Agencija je sagledala sve potencijalne prepreke razvoju tržišne konkurencije, koje bi, u odsustvu *ex-ante* regulacije, mogle negativno uticati na interese krajnjeg korisnika. Time je omogućeno određivanje regulatornih obaveza koje će, saglasno članu 43 stav 2, najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra preprekom razvoju tržišne konkurencije svako ponašanje operatora sa značajnom tržišnom snagom koje je usmjereno na izbacivanje postojećih konkurenata s tržišta, sprečavanje ulaska na tržište novim konkurentima ili svako postupanje suprotno interesima krajnjih korisnika, shodno Dokumentu ERG-a u vezi zajedničkog stava o primjeni odgovarajućih regulatornih obaveza¹⁵.

S obzirom da postupak određivanja regulatornih obaveza, definisan novim regulatornim okvirom Evropske Unije i Zakonom o elektronskim komunikacijama, ne podrazumijeva da se zloupotreba statusa značajne tržišne snage stvarno desila, to će Agencija svaku prepreku smatrati za moguću pod određenim okolnostima. Takođe, Agencija smatra da određivanje regulatornih obaveza treba da imaju preventivno dejstvo i da, iako u skladu sa evropskom praksom, treba da su primjerene nacionalnim specifičnostima.

Shodno dokumentu ERG (06) 33, regulatorna praksa prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju tržišne konkurencije, zasnovanih na iskustvima regulatornih tijela, pri čemu regulatorna tijela imaju slobodu da prepoznaju moguće prepreke specifične za određenu državu koje su van tog okvira. Ovih 27 uobičajenih prepreka imaju svoju tržišnu i uzročno posledičnu dimenziju, a ogledaju se kroz:

1. Prenošenje značajne tržišne snage operatora sa značajnom tržišnom snagom sa tržišta na kojem ima značajnu tržišnu snagu na susjedno vertikalno ili horizontalno tržište;
2. Različita postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom, koja isti koriste kao sredstvo za zadržavanje statusa značajne tržišne snage (jačanje prepreka ulasku na određeno tržište);
3. Postupanja koja se mogu svesti pod pojam "tipičnog monopolskog ponašanja" (textbook monopoly behaviour).

Prepoznavanje mogućih prepreka razvoju tržišne konkurencije je bitno zbog mogućnosti preventivnog djelovanja na svako postupanje koje je nije u skladu sa efikasnom tržišnom konkurencijom i interesima krajnjih korisnika. Preventivno djelovanje se realizuje putem izbora adekvatnih regulatornih obaveza, koje će najbolje riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu.

---

¹⁵ Revised ERG Common Position on the approach to appropriate remedies in the ECNS regulatory framework, Final Version May 2006, ERG (06)33

Naime, prema mišljenju Agencije, uzrok značajne tržišne snage operatora ukazuje na postojanje prepreka tržišne konkurencije u odsustvu regulacije, pa bi blagovremeno nametanje regulatornih obaveza spriječilo prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na tržište. Time bi se pospješio ulazak na tržište i razvoj konkurencije. Ukoliko je mala vjerovatnoća ulaska novih operatora na tržište uslijed prednosti prvog operatora, regulatorno tijelo je u obavezi da zaštiti interese krajnjih korisnika i pospješi efikasnost operatora sa značajnom tržišnom snagom.

S tim u vezi Agencija je, u cilju sagledavanja ukupnog ambijenta na tržištu i utvrđivanja uzroka značajne tržišne snage operatora, definisala moguće strukturne i regulatorne prepreke, kako bi bila u mogućnosti da nametne adekvatne regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom.

Takođe, na tržištima gdje je ulazak na tržište novih operatora malo vjerovatan i gdje tržišna snaga ostaje nepromjenjiva zbog prednosti prvog ulaska (*first mover advantage*), Agencija mora zaštititi korisnike od postupanja suprotno njihovim interesima i neefikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

4.1 Tržišna dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

U regulatornoj praksi su, u pogledu tržišne dimenzije, poznata četiri slučaja, i to:

1. Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage,
2. Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage,
3. Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu,
4. Završavanje (terminacija) poziva.

4.1.1 Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na operatora koji je prisutan na veleprodajnom i srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu. Kada operator sa značajnom tržišnom snagom na određenom veleprodajnom tržištu nudi određene veleprodajne usluge, koje su neophodne za pružanje usluge na srodnom vertikalno povezanom maloprodajnom tržištu, on može pokušati da tu tržišnu snagu prebaci sa veleprodajnog na maloprodajno tržište, čime bi sebi obezbijedio povoljan status na oba tržišta.

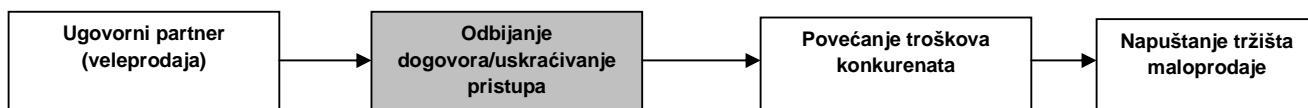
Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje 11 tipičnih postupanja koji se mogu podvesti pod vertikalno prenošenje značajne tržišne snage operatora (slika 4).

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa
- Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanje informacija
- Taktike odgađanja

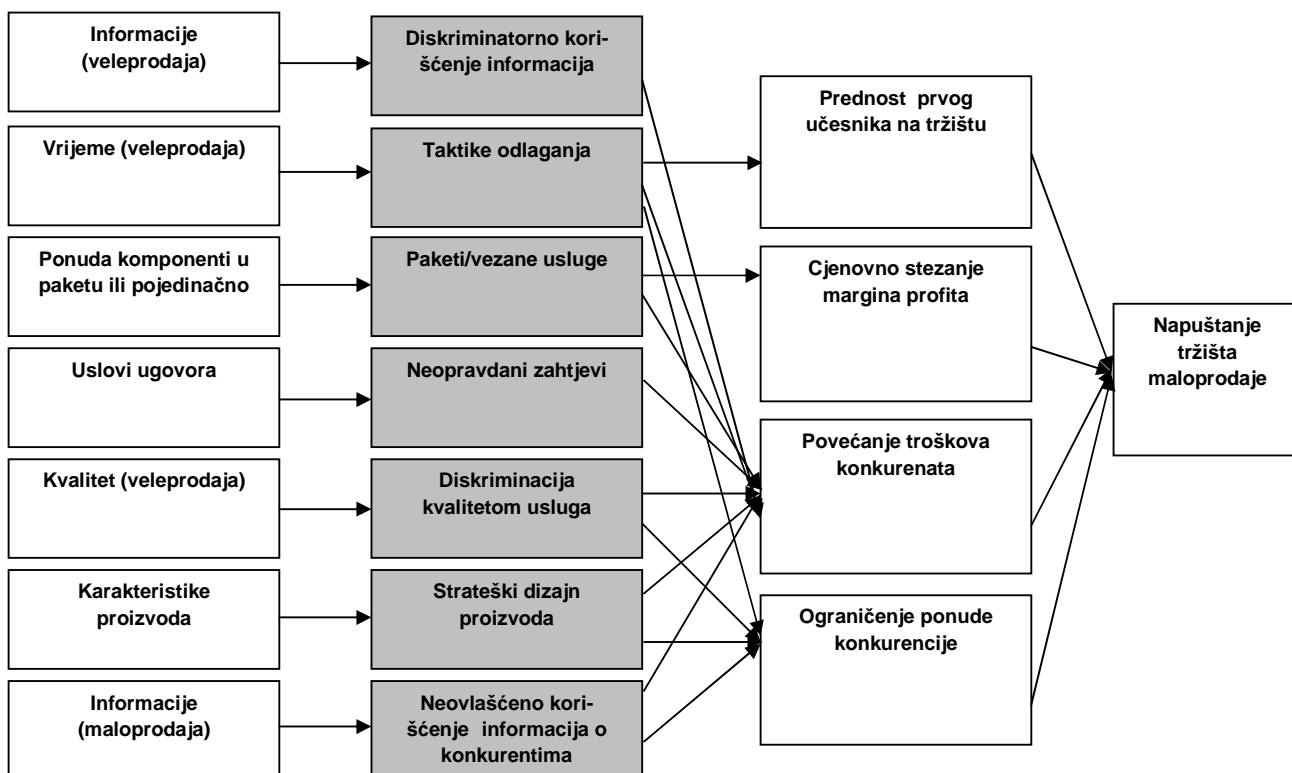
- Integralni/kombinovani paketi usluga
- Nerazumni/neopravdani zahtjevi
- Diskriminacija kvalitetom usluga
- Strateški dizajn proizvoda
- Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi
- Unakrsno subvencioniranje
- Dampinške cijene.

Slučaj 1: Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

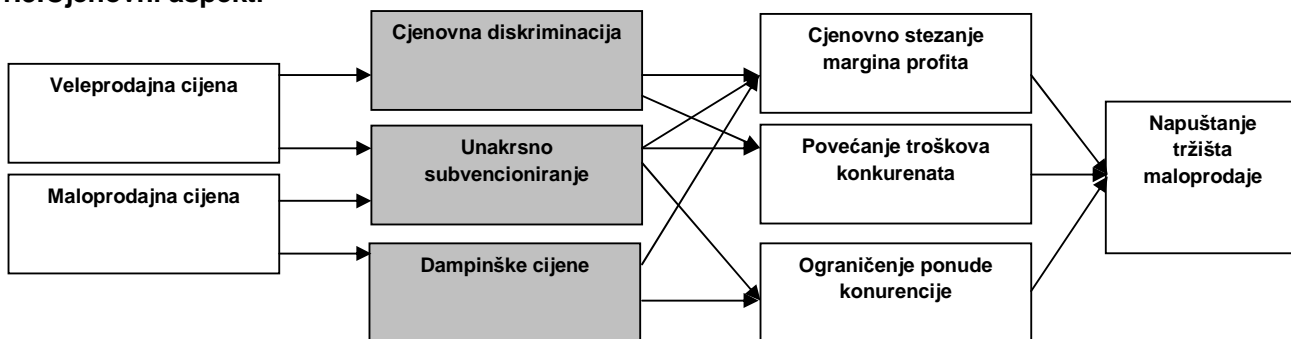
1.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa

1.2. Necjenovni aspekti

1.3. Cjenovni aspekti

Slika 4: Vertikalno prenošenje značajne tržišne snage

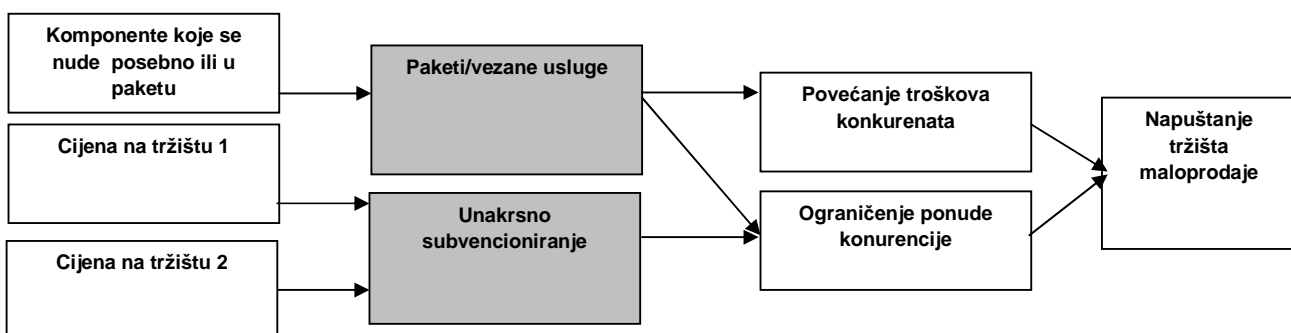
4.1.2 Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage se odnosi na operatora koji posluje na različitim tržištima koja nisu vertikalno povezana i koji ima status operatora sa značajnom tržišnom snagom na jednom od tih tržišta. Pod određenim okolnostima, operator može pokušati prenijeti značajnu tržišnu snagu s jednog tržišta na kojem ima status značajne tržišne snage, na drugo, potencijalno konkurentno tržište. Horizontalno prenošenje se može realizovati između maloprodajnih, veleprodajnih ili između maloprodajnog i veleprodajnog tržišta, koji nisu vertikalno povezani.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje dva tipična postupanja koji se mogu podvesti pod horizontalno prenošenje značajne tržišne snage operatora (Slika 5):

- Integralni/kombinovani paketi usluga;
- Unakrsno subvencioniranje.

Slučaj 2: Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

Slika 5: Horizontalno prenošenje značajne tržišne snage

4.1.3 Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu

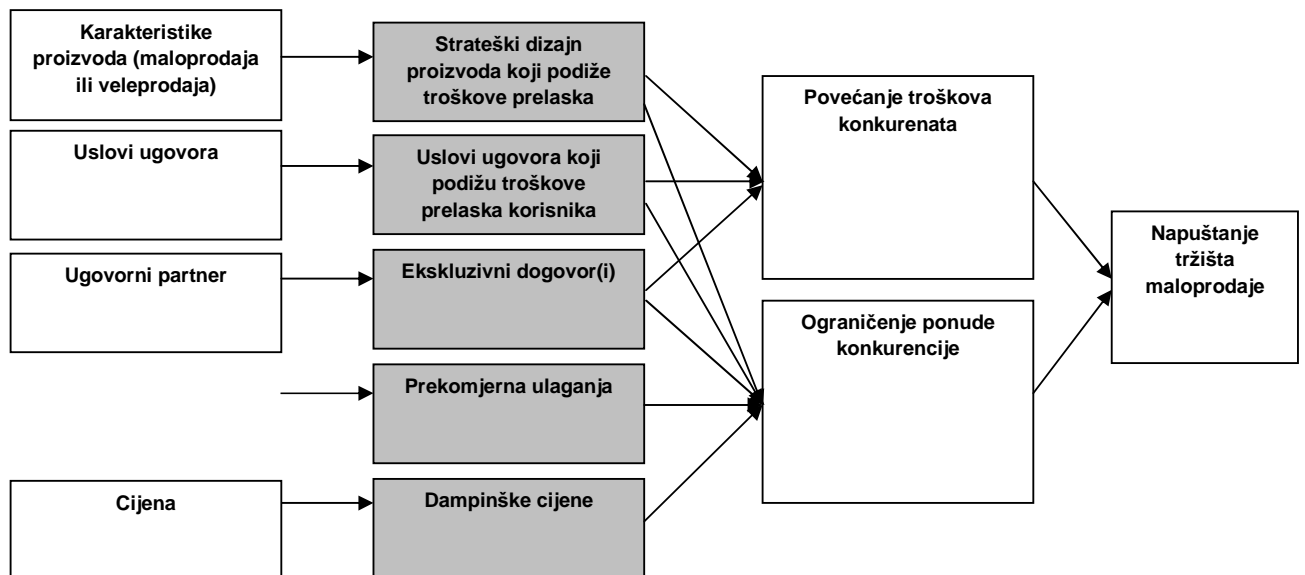
Značajna tržišna snaga na pojedinom/jednom tržištu se odnosi kako na veleprodajno, tako i na maloprodajno tržište, pri čemu operator sa značajnom tržišnom snagom može tipičnim monopolskim ponašanjem i raznim postupcima pojačati prepreke ulasku na navedeno tržište u cilju obezbjeđivanja pozicije i značajne tržišne snage. Svi navedeni postupci u krajnjem utiču na interese krajnjih korisnika.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje deset tipičnih postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom na pojedinom tržištu (Slika 6):

- Strateški dizajn proizvoda;
- Ugovorni uslovi koji uvećavaju troškove prelaska korisnika;
- Ekskluzivni dogovor(i);
- Prekomjerna ulaganja;
- Predatorske cijene;
- Previsoke cijene;
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi;
- Nedovoljna ulaganja;
- Previsoki troškovi/inefikasnost;
- Nizak kvalitet usluge.

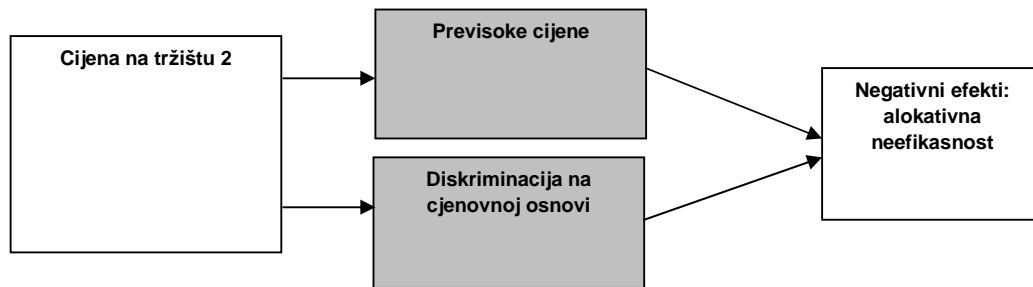
Slučaj 3: Značajna tržišna snaga na jednom tržištu

3.1. Faktori koji obeshrabruju ulazak na tržište

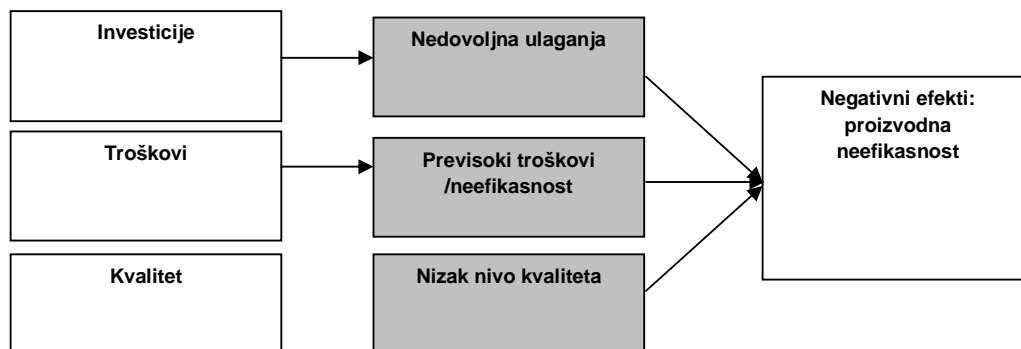

3.2. Zloupotreba značajne tržišne snage

3.3. Proizvodna neefikasnost

Slika 6: Značajna tržišna snaga na jednom tržištu

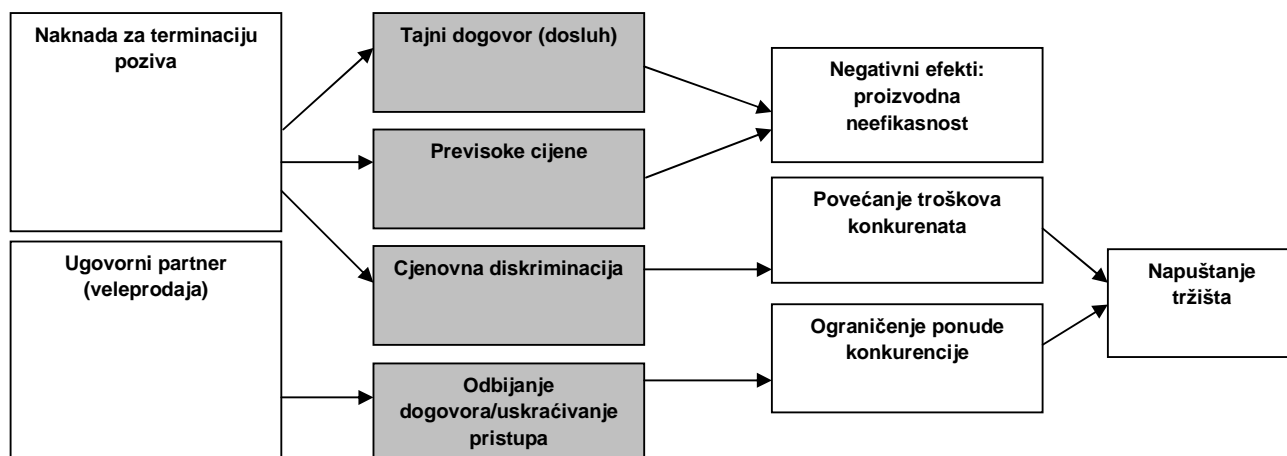
4.1.4 Završavanje (terminacija) poziva

Završavanje (terminacija) poziva odnosi se na slučaj dvostranog pristupa (eng. *two-way access*), pri kom je, potrebno povezivanje dvije ili više mreža koje pružaju istu uslugu, da bi krajnji korisnici različitih mreža imali međusobnu komunikaciju. U cilju međusobnog povezivanja operatori pojedinih mreža dogovaraju veleprodajne uslove, pa se nakon toga postavljaju cijene na maloprodajnom nivou, na kojem ove mreže mogu ali i ne moraju biti konkurenti.

Regulatorna praksa u zemljama Evropske Unije prepoznaje četiri tipična postupanja operatora sa značajnom tržišnom snagom (Slika 7):

- Prećutni sporazum(i),
- Previsoke cijene,
- Diskriminacija na cjenovnoj osnovi,
- Odbijanje dogovora/uskraćivanje povezivanja mreža (interkonekcije).

Slučaj 4: Terminacija

Slika 7: Terminacija

4.2. Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije

Uzročno posljedična dimenzija prepreka razvoju tržišne konkurencije ogleda se u antikonkurentskim aktivnostima koje se odnose na cjenovnu diskriminaciju, diskriminaciju kvalitetom, taktikama odgadanja, skrivanju/uskraćivanju informacija, cjenovno stezanje margina profita, spriječavanje ulaska potencijalnih konkurenata.

Evropska regulatorna praksa, shodno dokumentu Evropske grupe regulatora „Zajednički stav o regulatornim obavezama propisanim regulatornim okvirom u sektoru elektronskih komunikacija“, prepoznaje 27 uobičajenih prepreka razvoju konkurencije.

Da bi regulatorno tijelo bilo u mogućnosti da izabere regulatorne obveze koje na adekvatan način mogu riješiti prepoznate prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu, neophodno je utvrditi uzrok odnosno izvor značajne tržišne snage operatora.

4.3. Prepreke razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji)

Agencija je razmotrila i obrazložila aktuelne ili moguće prepreke na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i na osnovu njih je odredila regulatorne obaveze, koje, shodno principima *ex-ante* regulacije, a u skladu sa čl. 44, 45, 46, 47, 48 i 49, mogu najbolje riješiti navedene probleme na tržištu.

Agencija smatra, shodno procjeni efikasnosti tržišta i određivanju operatora sa značajnom tržišnom snagom, da je moguće postojanje prepreka razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage na relevantnom tržištu.

Agencija je razmatrala aktuelne i moguće prepreke u odsustvu regulacije, s obzirom na tri različite strategije vertikalnog prenošenja značajne tržišne snage (ERG (06) 33):

- Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa
- Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama
- Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama.

4.3.1. Odbijanje dogovora/uskraćivanje pristupa

Shodno dokumentu ERG (06) 33, odbijanje dogovora predstavlja potpuno odbijanje pružanja veleprodajne usluge ili pružanje usluge pod nerazumnim/neopravdanim uslovima od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Agencija smatra da bi operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), u odsustvu *ex-ante* regulacije, u cilju prenošenja snage na sopstveni maloprodajni nivo, mogao da odbije pristup svojoj mreži ili bi mogao da pruža usluge pod nerazumnim/neopravdanim uslovima operatorima, koji bi ovu veleprodajnu uslugu koristili u cilju pružanja usluga na povezanom maloprodajnom tržištu.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu *ex-ante* regulacije, mogao imati interes da operatorima ne ponudi uslugu zajedničkog ili potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, što bi ugrozilo efikasnu konkurenciju na povezanom maloprodajnom tržištu usluga širokopojsnog pristupa putem ADSL tehnologije i govornih usluga, što bi moglo dovesti do prenošenja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma na to tržište i jačanja njegove tržišne snage. Time bi bila onemogućena efikasna konkurencija i krajnjem korisniku onemogućen izbor u pogledu cijene, kvaliteta i asortimana.

4.3.2 Prenošnje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama

Diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanja informacija

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i kao vertikalno integrisani operator, u odsustvu *ex-ante* regulacije, operatorima koji imaju namjeru da koriste uslugu pristupa lokalnoj petlji, mogao uskraćivati važne informacije, koje bi istovremeno pružao svom maloprodajnom dijelu, čime bi se omogućilo diskriminatorno korišćenje informacija ili uskraćivanja informacija. Na taj način bi efikasna tržišna konkurencija bila ugrožena jer bi potencijalno zainteresovani operator i maloprodajni dio Crnogorskog Telekoma bili u neravnopravnom položaju. To bi uticalo na jačanje tržišnog položaja Crnogorskog Telekoma i neefikasnu tržišnu konkurenciju.

Taktike odgađanja

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom i vertikalno integrisani operator na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), mogao imati interes od prolongiranja procedura za pružanje usluga prema drugim

operatorima, što bi, u odsustvu regulacije uslovalo mogućnost zloupotrebe taktike odgađanja. Ovo bi imalo za posledicu jačanje tržišne snage Crnogorskog Telekoma i podsticanje neefikasne konkurencije, odnosno jačanje monopola.

Neopravdano korišćenje informacija o konkurentima

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom mogao zloupotrijebiti informacije od potencijalnih konkurenata na način što bi ih koristio u cilju stvaranja nepovoljne slike o drugom operatoru i njegovim uslugama. Time bi Crnogorski Telekom imao mogućnost da ostvari tržišnu prednost korišćenjem svoje tržišne snage na veleprodajnom tržištu, koju bi prenio na vezano maloprodajno tržište i uzrokovao povećanje troškova ostalih operatora, probleme u njihovom poslovanju i povlačenje sa tržišta.

Diskriminacija kvalitetom usluga

Agencija smatra da bi Crnogorski telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, mogao da nudi drugim potencijalnim operatorima veleprodajnu uslugu nižeg kvaliteta od nivoa koji bi nudio svom maloprodajnom dijelu i na taj način vrši diskriminaciju kvalitetom usluga, čime bi se vršio direktan uticaj na percepciju i povjerenje krajnjih korisnika, što bi uzrokovalo prestanak korišćenja usluge od strane krajnjih korisnika. To bi dovelo do prenošenja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma sa veleprodajnog na maloprodajni nivo što bi dovelo do neefikasne konkurencije i nemogućnosti izbora krajnjih korisnika.

4.3.3 Prenošnje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama

Diskriminacija na cjenovnoj osnovi odnosi se na slučaj u kome operator sa značajnom tržišnom snagom nudi veleprodajnu uslugu neophodnu za pružanje određene maloprodajne usluge po različitim cijenama svom maloprodajnom dijelu i drugim operatorima.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i kao vertikalno integrisani operator, u odsustvu *ex-ante* regulacije, mogao nuditi veleprodajnu uslugu svom maloprodajnom dijelu po nižim cijenama u odnosu na druge operatore, čime bi direktno uticao na maloprodajne cijene, prenoseći svoju značajnu tržišnu snagu na vezano maloprodajno tržište. To bi vodilo ka nekonkurentnom položaju drugih operatora, čime bi efikasna tržišna konkurencija bila ugrožena a samim tim i interesi krajnjih korisnika.

Unakrsno subvencioniranje

Unakrsno subvencioniranje se odnosi na operatore sa značajnom tržišnom snagom koji, u odsustvu regulacije, na veleprodajnom nivou naplaćuju uslugu po cijeni iznad troška, kako bi uslugu na maloprodajnom vezanom tržištu nudili po cijeni ispod troška, što vodi ka cjenovnom stezanju (eng. *Price squeeze*) i prenošenju značajne tržišne snage sa relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) na maloprodajno vezano tržište. Unakrsnim subvencioniranjem bi efikasna konkurencija bila narušena i ojačan tržišni položaj operatora

sa značajnom tržišnom snagom. Shodno tome, Crnogorski Telekom bi, u odsustvu regulacije, mogao vršiti unakrsno subvencioniranje i prenošenje značajne snage sa relevantnog tržišta na povezano maloprodajno tržište i cjenovno stezanje. Ova prepreka iziskuje potrebu uvođenja cjenovne regulacije putem benchmark-a a kasnije i troškovnog modela.

5. Regulatorne obaveze operatora sa značajnom tržišnom snagom

Agencija je, nakon procjene tržišne snage operatora na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), shodno čl. 43. ZEK, stvorila preduslove za određivanje regulatornih obaveza koje će najefikasnije ukloniti uočene prepreke i zaštititi interese krajnjih korisnika.

Agencija smatra da bi regulatorne obaveze trebalo da imaju preventivno dejstvo i da budu u skladu sa evropskom praksom i nacionalnim specifičnostima.

Agencija smatra da će nametanje regulatornih obaveza spriječiti prenošenje značajne tržišne snage na susjedna tržišta i povećanje prepreka ulasku na relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), čime će se stimulisati ulazak na to tržište i razvoj konkurencije u cilju zaštite interese krajnjih korisnika i podsticanja efikasnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Saglasno Smjernicama Evropske komisije, prilikom određivanja regulatornih obaveza regulatori imaju u vidu sledeće ciljeve:

- Promovisanje konkurentnosti,
- Doprinos razvoju evropskog tržišta i
- Promovisanje interesa krajnjih korisnika.

Identifikacija operatora sa značajnom tržišnom pozicijom predstavlja osnov za propisivanje i nametanje *ex-ante* obaveza, koje treba da budu proporcionalne i adekvatne utvrđenom problemu-odstupanju od efikasne konkurencije.

Agencija smatra da se princip proporcionalnosti može zadovoljiti time što će se svakom operatoru sa značajnom tržišnom snagom odrediti one regulatorne obaveze koje će najbolje riješiti postojeće i potencijalne prepreke razvoju konkurencije.

Rješenjem izdatim određenom operatoru sa značajnom tržišnom snagom Agencija mora narediti preduzimanje bar jedne od mjera iz čl.44, 45, 46, 47, 48, 49 i 50 Zakona , a koje su kako slijedi:

1. Obaveza obezbjeđivanja preglednosti, referentna interkonekciona ponuda;
2. Obaveza obezbjeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;
6. Obaveza mogućnosti izbora/predizbora operatora;
7. Obaveza regulisanja cijena maloprodajnih usluga.

5.1 Regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) -veleprodajni nivo

Agencija, u skladu sa ZEK, a shodno prethodno elaboriranim preprekama razvoju tržišne konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), predlaže sledeće regulatorne obaveze:

1. Obaveza obezbeđivanja preglednosti,
2. Obaveza obezbeđivanja jednakog tretmana-nediskriminatornost;
3. Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija;
4. Obaveza omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja;
5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva;

5.1.1 Obaveza obezbeđivanja preglednosti,

Agencija može, shodno članu 44. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu, nametnuti obavezu preglednosti u vezi interkonekcije i pristupa, na način da učine dostupnim određene podatke, kao što su:

1. računovodstveni podaci;
2. tehničke specifikacije;
3. mrežne karakteristike;
4. rokovi i uslovi ponude i tražnje;
5. cijene.

Agencija smatra da je potrebno Crnogorskom Telekom-u, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) propisati obavezu obezbeđivanja preglednosti. Ova obaveza preglednosti se opredmećuje u obliku Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji. Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji mora biti u skladu sa objektivnim mogućnostima operatora i raščlanjena na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtjevane usluge.

Shodno preprekama razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na prenošenja značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama i prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, Agencija smatra da je potrebno da se Crnogorskom Telekomu, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), odredi obaveza transparentnosti u vezi sa segmentom za raščlanjene komponente usluga pristupa putem lokalne pristupne mreže, uključujući korišćenje elemenata pripadajuće infrastrukture.

Shodno navedenom, Agencija smatra da se Crnogorskom Telekomu, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou

veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), odredi regulatorna obaveza transparentnosti, tako da:

- Crnogorski Telekom mora objaviti Referentnu ponudu za pristup lokalnoj petlji za sve svoje usluge i kapacitete samosnadbijevanja koji su namijenjeni pružanju maloprodajnog širokopojsnog pristupa putem ADSL-a na osnovu koje drugi operatori neće biti obavezni da plaćaju dodatne troškove, koji nisu neophodni za pružanje tražene usluge;
- Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji mora biti detaljno raščlanjena u skladu sa potrebama tržišta, i mora sadržati pripadajuće rokove, uslove i cijene usluga;
- Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji mora sadržati i dio u kom će se definisati uslovi korišćenja zajedničkog prostora (kolokacija) zajedno sa rokovima, uslovima i cijenama pružanja usluge.
- Crnogorski Telekom mora Agenciji dostavljati detaljne izvještaje sa svim relevantnim pokazateljima efikasnosti pružanja usluga (**eng. Key Performance Indicators - KPI**) i to na tromjesečnom nivou ili po potrebi na zahtjev Agencije;
- Crnogorski Telekom mora Agenciji i drugim operatorima omogućiti pristup sistemu/bazi podataka koji se koristi za računanje i čuvanje – KPI;
- Obaveza transparentnosti se nameće sa ciljem da svi operatori na tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) imaju mogućnost uvida u uslove za korišćenje usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji. i predstavlja preduslov za poštovanje obaveze nediskriminatornosti. Shodno tome, nametanje obaveze nediskriminatornosti je moguće samo u slučaju transparentnog prikaza svih informacija i uslova potrebnih za izdvojeni pristup lokalnoj petlji.

Nadalje, Agencija smatra da, s obzirom na tehničku složenost tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), pristup potrebnim informacijama sam po sebi ne bi bio dovoljan, pa je potrebno Crnogorskom Telekomu odrediti obavezu objave Referentnu ponudu za pristup lokalnoj petlji na način da drugi operatori, koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtjevane. Crnogorski Telekom treba u okviru Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji da opiše detaljno usluge koje pruža u vezi sa uslugom razvezivanja lokalne petlje, pa ista mora biti detaljno raščlanjena u skladu sa tržišnim potrebama i s njima povezanim uslovima, uključujući cijene, razumno određene rokove i naknade u slučaju kašnjenja, sve u skladu sa obavezama određenim rješenjem, izdatim shodno članu 43 ZEK-a. Takođe, Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji mora sadržati i uslove korišćenja zajedničkog prostora (kolokacija) zajedno sa rokovima, uslovima i cijenama pružanja usluge.

Agencija smatra da bi, saglasno obavezama transparentnosti i nediskriminatornosti, a u skladu sa čl.47 st.2 tačka.9 – vezano za mjere u okviru obaveze transparentnosti - gore, bilo potrebno da se Crnogorski Telekom obaveže da operatorima omogućava pristup informacijama preko informacionog sistema.

Takođe, Agencija smatra da Crnogorski telekom treba da objavi troškovnik predmetnih radova za sve radove koje izvodi prilikom realizacije kolokacijskog prostora, kako bi isti bio transparentan i svim operatorima prilikom plaćanja troškova pripreme i stavljanja na raspolaganje kolokacijskog prostora.

Isto tako, Agencija smatra da Crnogorski telekom u okviru Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji mora definisati i uslove prelaza sa usluge bitstream pristupa na uslugu pristupa lokalnoj petlji.

Shodno navedenom, Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji mora biti jasno definisan, i sadržati sledeće elemente:

1. Opšte odredbe koje se tiču predmeta, opsega i ograničenja Referentne ponudea za pristup lokalnoj petlji, vremena stupanja na snagu, primjene i važenja Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji, pojmova, značenja i opisa skraćenica, kontakt podataka i sl.;
2. Opis usluga pristupa infrastrukturi na nivou veleprodaje uključujući i uslugu zajedničkog i potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji;
3. Informacije o pristupnoj mreži i lokacijama glavnih razdjelnika;
4. Tehnički uslovi pristupa i korišćenja lokalnih petlji sa tehničkim opisima usluge fizičkog voda (raspoloživost, prenosna tehnologija, interfejsi, upotreba svakog priključka, operativna rezerva, podjela odgovornosti) i usluge zajedničkog pristupa (raspoloživost, odgovornost za tehničku opremu, interfejs, fizički preduslovi, upotreba gornjeg frekvencijskog opsega za velike brzine prenosa, zaštita od uticaja štetnih smetnji - statički plan upravljanja frekvencijskim spektrom i pripadajucim planom upravljanja paricama u pristupnoj mreži);
5. Inicijalni zahtjev;
6. Postupci pregovaranja, podnošenja zahtjeva i pružanja usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i ograničenja pri njihovoj upotrebi;
7. Uslovi pružanja usluga pristupa infrastrukturi na nivou veleprodaje uključujući i uslugu zajedničkog i potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji uključujući penale zbog neizvršenja ugovornih obaveza u vremenu odgovora;
8. Odbijanje zahtjeva operatora korisnika relevantne usluge;
9. Pregovori i sklapanje ugovora o pružanju relevantne usluge;
10. Kolokacija (fizička kolokacija, udaljena kolokacija, virtuelna kolokacija, ulaz kabla, vođenje kabla, posredni razdjelnik/glavni razdjelnik, pravila korišćenja kolokacijskog prostora, sigurnosne mjere i norme, karakteristike opreme i moguća ograničenja korišćenja u kolokacijskim prostorima, uslovi pristupa za osoblje operatora korisnika relevantne usluge, pravila za raspodjelu prostora u slučaju ograničenog kolokacijskog prostora i definisanje alternativnih tehničkih uslova pristupa i korišćenja lokalnih petlji, uslovi za uvid u stanje lokacija u pogledu kolokacije, obaveza operatora da omogući priključenje na elektro-energetsko napajanje i elektronsku komunikacionu mrežu operatora kao i druge uslove potrebne za redovni rad korisnika kolokacije, najmanje vrijeme trajanja kolokacije)
11. Uslovi korišćenja kolokacijskih usluga (uspostavljanje i otkazivanje kolokacije),
12. Postupak migracije operatora korisnika sa usluge zajedničkog pristupa na izdvojeni potpuno razvezani pristup i obrnuto

13. Cijena usluga pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji, popusti i principi njihovog određivanja (za fizički vod – stavljanje na raspolaganje i priključenje, otkazivanje i isključenje, prethodni zahtjev, povlačenje zahtjeva, mjesečna naknada), ostale usluge vezane za uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji (neosnovan zahtjev za popravku kvara, provjera kompatibilnosti mreže, vrijeme rada kod naplate prema utrošenom vremenu i materijalu), usluga kolokacije i korišćenja kablovske kanalizacije (izrada ponude, priprema i stavljanje na raspolaganje kolokacijskog prostora, iznos mjesečne naknade za iznajmljivanje, napajanje električnom energijom, troškovi posrednog kabela, posrednog razdjelnika i prenosnog kabela, naknada za obradu kolokacije – održavanje datoteke i naplata), cijene IT podrške, način obračuna naknada za sve stavke Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji)
14. Obračun plaćanja, naplata i instrumenti osiguranja plaćanja
15. Naknade u slučaju kašnjenja sa isporukom usluga (pojedinačnog fizičkog voda, realizacije kolokacije, otklanjanje kvarova, isporuke proširenja kolokacije, odbijanja prethodno prihvaćenih zahtjeva za uslugom pristupa lokalnoj petlji);
16. Postupci planiranja;
17. Privremena obustava usluge;
18. Odgovornost i naknada štete (operatora za pristup mreži i korisnika usluge);
19. Izmjena ugovora;
20. Rješavanje sporova;
21. Informacioni sistemi (opis usluge, uslovi pristupa sistemima podrške, informacionim sistemima i bazama podataka operatora za pristup mreži u cilju podnošenja zahtjeva, održavanje, otklanjanje kvarova i naplatu, kao i uslovi korišćenja IT sistema);
22. Ispitivanje kompatibilnosti mreže;
23. Izmjena tehničkih parametara;
24. Kvalitet usluge kroz ugovore o nivou usluge (**eng. Service Level Agreement -SLA**) i ključni pokazatelji efikasnosti pružanja usluge (KPI);
25. Otklanjanje kvara kod relevantnih usluga (opreme, posrednih kablova, prenosnim kablovima, napajanja električnom energijom);
26. Prava intelektualnog vlasništva;
27. Povjerljivost informacija i poslovna tajna;
28. Dodaci Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji (zahtjev za sklapanje ugovora o izdvojenom pristupu lokalnoj petlji, zahtjev za pružanje kolokacijskih usluga, zahtjev za ponudu za proširenje kolokacije, prethodni zahtjev za informaciju o lokalnoj petlji, zahtjev za izdvajanje pojedine lokalne petlje, zahtjev za otklanjanje kvara/smetnje, izjava o povjerljivosti, tekst instrumenta osiguranja plaćanja, izjava krajnjeg korisnika o namjeri sklapanja pisanog ugovora s operatorom korisnikom standardne ponude, izjava krajnjeg korisnika o namjeri sklapanja ugovora s operatorom korisnikom standardne ponude uz zadržavanje osnovnog ugovora o pristupu mreži operatora za pristup mreži, obrazac za postupak migracije operatora korisnika relevantne usluge na druge tehnologije preko kojih se ista može pružati).

Agencija je na osnovu člana 44 ZEK-a kod određivanja obaveznih djelova Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji (gore) koristila Aneks Direktive o pristupu 2002/19/ES, uzimajući u obzir i prakse nekih evropskih regulatora.

Agencija smatra da je potrebno da se Crnogorskom telekomu, s obzirom da mu je naređena obaveza nediskriminatornosti, u skladu sa članom 44 stav 2 ZEK, naredi obaveza da u roku od 90 dana od stupanja na snagu Rješenja iz člana 43 ZEK mora objaviti Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji. U slučaju da Agencija utvrdi da je objavljena Referentna ponuda u suprotnosti sa naloženim obavezama ili da ista nije u skladu sa odredbama ZEK, može zatražiti izmjenu iste u svrhu ostvarivanja regulatornih načela i ciljeva u slučaju da ponuda iz stava 2 ovog člana ne odgovara ZEK ili uslovima na tržištu. Nakon sprovedene javne rasprave, Agencija može rješenjem narediti njenu izmjenu u roku do 30 dana.

Primarna funkcija obaveze obezbjeđivanja preglednosti je da druge obaveze, a naročito obavezu omogućivanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja i obavezu nediskriminatornosti, učini još efikasnijim. Agencija smatra da je proporcionalno i opravdano nametnuti obavezu obezbjeđivanja preglednosti Crnogorskom Telekom-u, kako bi se osigurala praksa da veleprodajni operator nudi usluge istog kvaliteta drugim operatorima kao i svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima. Drugim riječima, nametanje ove obaveze osigurava da alternativni pružaoci usluga na osnovu transparentno objavljenih uslova veleprodajnog operatora mogu doći do zaključka o tome da li su diskriminirani rokovima, uslovima ili cijenama prilikom pružanja predmetne usluge.

Sprovođenje obaveze obezbjeđivanja preglednosti omogućava Agenciji da vrši nadzor nad sprovođenjem obaveze nediskriminatornosti i identifikovanje svih oblika diskriminatornog ponašanja u pogledu rokova, uslova i cijena. Naime, navedena regulatorna obaveza je i dodatna obaveza u smjeru rješavanja svih prepreka razvoju konkurencije koje su vezane za diskriminaciju na cjenovnoj osnovi i diskriminaciju na necjenovnoj osnovi, s obzirom da je moguće utvrditi sve oblike diskriminatornog ponašanja samo onda kada su transparentno objavljeni uslovi pod kojima operator sa značajnom tržišnom snagom nudi usluge na relevantnom tržištu.

Obaveza obezbjeđivanja preglednosti je, takođe, komplementarna obavezi vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija, koja podrazumijeva transparentnost izvještaja o troškovima i internih transfernih cijena operatora sa značajnom tržišnom snagom. Primjena obaveze obezbjeđivanja preglednosti ima za cilj da ukaže i doprinese rješavanju antikonkurentskih aktivnosti i prepreka razvoju konkurencije koje se odnose na praksu unakrsnog subvencionisanja, cjenovnu diskriminaciju i praksu cjenovnog stezanja margina profita (*eng. price squeeze*) operatora.

Shodno tome, Agencija smatra da se objavom Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji otklanjaju prepreke prenošenja značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama i prenošenje značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, i da se time podstiče ulazak novih operatora, što istovremeno podstiče konkurenciju i na malopodajnom tržištu.

Naime, u pogledu prepreka koje se tiču prenošenja značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama, Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i kao vertikalno integrisani operator, zbog mogućeg diskriminatornog korišćenja informacija ili uskraćivanja informacija, u odsustvu regulacije mogao uskraćivati, operatorima koji imaju namjeru da koriste uslugu pristupa lokalnoj petlji, važne informacije, koje bi istovremeno pružao svom

maloprodajnom dijelu. Time bi efikasna tržišna konkurencija bila ugrožena jer bi potencijalno zainteresovani operator i maloprodajni dio Crnogorskog Telekoma bili u neravnopravnom položaju.

Takođe, Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u cilju prevazilaženja prepreke koja se odnosi na taktike odgađanja, trebalo da precizira rokove koji se odnose na implementaciju usluga relevantnog tržišta, jer bi, u suprotnom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom i vertikalno integrisani operator na relevantnom tržištu, mogao imati interes od prolongiranja procedura za pružanje usluga prema drugim operatorima. Agencija smatra da bi Crnogorskom Telekomu trebalo nametnuti obavezu transparentnosti i u pogledu kvaliteta usluge, čime će se izbjeći mogućnost diskriminacije kvalitetom od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. Agencija predlaže obavezu SLA. Na osnovu člana 47 ZEK Agencija može odrediti mjere u cilju ispunjavanja razumnih zahtjeva za pristup, a takva mjera je u modernim komunikacionim ugovorima i SLA, kao što preporučuje i Dokument ERG-a o najboljoj tekućoj praksi u regulaciji velerpodajnog pristupa infrastrukturi ¹⁶. Shodno ovom dokumentu, takav SLA treba da osigura rokove pružanja usluga i otklanjanja kvara i omogućiti efikasnu konkurenciju na maloprodajnom tržištu. To znači da rokovi ne smiju biti diskriminatorni u poredjenju sa rokovima koji se primjenjuju u maloprodaji.

Nadalje, u okviru obaveze transparentnosti, Agencija smatra da je potrebno da se Crnogorskom Telekomu odredi obaveza da dostavlja Agenciji detaljne izvještaje sa svim relevantnim pokazateljima efikasnosti KPI (*eng. Key Performance Indicators*) na tromjesečnom nivou ili po potrebi-na zahtjev Agencije. Agencija smatra da izvještaj o KPI vrijednostima posebno mora sadržati sledeće:

- Broj primljenih/odbijenih/realizovanih zahtjeva za izdvojeni pristup pojedinoj lokalnoj petlji
- Stavljanje lokalne petlje na raspolaganje – prosjek (u danima) po operatoru
- Broj zakašnjelih realizacija zahtjeva za izdvojeni pristup pojedinoj lokalnoj petlji po operatoru
- Prosječan rok kašnjenja realizacije zahtjeva za izdvojeni pristup lokalnoj petlji po operatoru
- Broj prispjelih/odbijenih/realizovanih zahtjeva za ponudu kolokacije/proširenja kolokacije po operatoru i po tipu kolokacije (fizička unutračnja, fizička spoljna, udaljena i virtuelna)
- Uspostava kolokacije (fizička unutrašnja, fizička spoljna, udaljena ili virtuelna) – prosjek po danima po operatoru
- Broj realizovanih kolokacija (fizička unutrašnja, fizička spoljna, udaljena ili virtuelna) izvan određenog roka (prosjek) po operatoru
- Prosječno vrijeme uspostave usluge (kolokacije ili izdvojenog pristupa lokalnoj petlji) po operatoru

---

¹⁶ ERG (06) 70 rev1, Common position on best practice in wholesale unbundled access

- Broj prijavljenih kvarova (smetnji) po operatoru
- Prosječno vrijeme otklanjanja kvara kod usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji
- Prosječno vrijeme otklanjanja kvara posrednih kablova
- Prosječno vrijeme otklanjanja kvara na prenosnim kablovima
- Prosječno vrijeme otklanjanja kvara kod napajanja električnom energijom
- Procenat otklonjenih kvarova izvan definisanog vremena po operatoru

Nadalje, u okviru obaveze transparentnosti, koja je komplementarna sa obavezom nediskriminacije, i uklonile potencijalne prepreke na cjenovnim i necjenovnim osnovama, Crnogorski Telekom ima obavezu da svim operatorima sa kojima ima sklopljen ugovor za pristup izdvojenoj lokalnoj petlji, dostavi/omogućiti uvid u sledeće:

- Informacije o topologiji mreže sa lokacijama glavnog razdjelnika, broj parica privedenih na glavni razdjelnik i broj izvedenih parica u pristupnoj mreži;
- Informacije o raspoloživosti, odnosno broju aktivnih i broju slobodnih (nezauzetih) lokalnih petlji na pojedinim lokacijam, odnosno svim lokacijama, gdje postoji mogućnost kolokacije;
- Informacije o postojanju sekundarne opreme za višestruko korišćenje lokalne petlje u pristupnoj mreži Crnogorskog Telekoma (informacija je li pojedina lokalna petlja realizovana aktivnom opremom ili ne);
- Podatke o geografskoj pokrivenosti po pojedinom glavnom razdjelniku Crnogorskog Telekoma ili drugoj odgovarajućoj opremi u fiksnoj telefonskoj mreži, u obliku geografskih karata ili popisu ulica koje su pokrivene pojedinim glavnim razdjelnikom Crnogorskog Telekoma ili s drugom odgovarajućom opremom u fiksnoj telefonskoj mreži;
- Informacije o planiranim promjenama u mreži i nacrtima modernizacije svoje mreže.

Takođe, u pogledu prepreka na cjenovnim osnovama, Agencija smatra, da bi Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu i vertikalno integrisani operator, u odsustvu regulacije, mogao nuditi veleprodajnu uslugu svom maloprodajnom dijelu po nižim cijenama u odnosu na druge operatore, čime bi direktno uticao na maloprodajne cijene, prenoseći svoju značajnu tržišnu snagu na vezano maloprodajno tržište. Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom, u odsustvu regulacije odnosno obaveze transparentnosti, unakrsnim subvencioniranjem na veleprodajnom nivou mogao naplaćivati usluge po cijeni iznad troška, kako bi uslugu na maloprodajnom vezanom tržištu ponudio po cijeni ispod troška.

Stoga je Agencija mišljenja da je ova obaveza neophodna jer omogućava transparentan rad Crnogorskog Telekoma i dopunjava obavezu nediskriminacije i da je proporcionalna gore navedenim preprekama konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

Agencija ocjenjuje da ova regulatorna obaveza ne predstavlja nikakvo dodatno opterećenje za operatora sa značajnom tržišnom snagom, već doprinosi promovisanju razvoja održive konkurencije na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji).

Agencija naglašava da je Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji dokument koji je podložan izmjenama, shodno promjenama na tržištu i tehnološkom razvoju.

Ako Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji ne odgovara uslovima na tržištu i ovim dokumentom navedenim zahtjevima, Agencija može narediti njenu izmjenu u roku od 30 dana. Operator može i sam inicirati izmjenu Referentna ponuda za pristup lokalnoj petlji.

Agencija može narediti mjeru dostupnosti određenim djelovima važećih ugovora o interkonekciji ili pristupu, uz poštovanje principa povjerljivosti podataka.

5.1.2. Obaveza nediskriminatornosti

Agencija može, shodno članu 45 ZEK, operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), narediti mjeru obezbjeđivanja jednakog tretmana pri pružanju usluge interkonekcije ili operatorskog pristupa. Propisana mjera jednakog tretmana mora obezbijediti da operator sa značajnom tržišnom snagom primjenjuje suštinski jednake uslove i jednaki kvalitet pri pružanju usluge interkonekcije ili operatorskog pristupa, svim operatorima koji pružaju suštinski jednake usluge uključujući i one operatore koji su djelovi privrednog društva ili sa njime povezanog društva.

Nametanjem ove regulatorne obaveze operatoru sa značajnom tržišnom snagom otklanjaju se prepreke razvoju konkurencije koje se tiču diskriminacije na cjenovnoj osnovi i ne-cjenovne diskriminacije. Ova obaveza je komplementarna obavezi obezbjeđenja preglednosti. Takođe, Agencija ocjenjuje da bi se uz ovu obavezu mogla efikasnije sprovesti i regulatorna obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja. Crnogorski Telekom je, shodno Pravilniku o pristupu i interkonekciji, u obavezi da dostavi sve ugovore o operatorskom pristupu i interkonekciji, kako bi Agencija bila u mogućnosti, između ostalog, da provjeri i poštovanje principa nediskriminatornosti.

Crnogorski Telekom kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) može sprovesti aktivnosti koje su diskriminatorne u pogledu cijena, kvaliteta i predstavljaju prepreke razvoju konkurencije na relevantnom tržištu i obračunavati usluge drugim operatorima po višim cijenama u poređenju sa cijenama koje nudi svom maloprodajnom dijelu ili povezanim društvima, čime primjenjuje praksu cjenovnog stezanja profitne marže (**eng. price squeeze**) drugih operatora. Pored aktivnosti prenošenja značajne tržišne snage na cjenovnim osnovama, operator sa značajnom tržišnom snagom može primjenjivati i antikonkurentne taktike odgađanja, uskraćivanje informacija, insistiranje na neopravdanim zahtjevima i diskriminatorno korišćenje informacija. Ove aktivnosti dovode u neravnopravan položaj konkurentne kompanije, a time i korisnike.

Operator, kome je određena obaveza nediskriminatornosti, prema članu 45 ZEK, posebno mora obezbijediti jednake uslove u jednakim okolnostima za druge operatore koji pružaju istovjetne usluge, kao i da mora pružati podatke drugim operatorima uz jednake uslove i nivo kvaliteta usluge koju osigurava za sopstvene usluge ili za potrebe svojih povezanih društava.

Shodno svemu navedenom, Agencija Crnogorskom Telekomu određuje regulatornu obavezu nediskriminacije, pa, u skladu sa navedenom regulatornom obavezom, Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) mora:

- Obezbijediti jednake uslove u jednakim okolnostima za druge operatore koji pružaju jednake usluge¹⁷
- Pružati usluge i podatke drugim operatorima uz jednake uslove i nivo kvaliteta usluge koju osiguravaju za svoje sopstvene usluge ili potrebe svojih povezanih društava.
- Dostaviti Agenciji ugovore sklopljene na osnovu Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i pripadajućim sadržajima u roku od 10 dana od dana potpisivanja istih.

Agencija smatra da određivanje obaveze pristupa i korišćenje posebnih djelova mreže i pripadajuće infrastrukture i opreme samo po sebi nije dovoljna mjera, s obzirom da Crnogorski telekom može, uprkos toj obavezi, prethodno razmatranim određenim ponašanjem koje se odnosi na prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnim i na cjenovnim osnovama, sebi i svojim povezanim društvima omogućiti bolje uslove poslovanja, čime ugrožava tržišnu konkurenciju na maloprodajnom tržištu. Shodno navedenom, regulatorna obaveza nediskriminacije dopunjava obavezu pristupa i time onemogućava Crnogorski Telekom da pruža pristup pod diskriminatornim uslovima, a sa ciljem omogućavanja efikasne tržišne konkurencije.

Određivanjem regulatorne obaveze nediskriminatornosti Crnogorskom Telekomu, kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), riješiće se sve prethodno navedene prepreke razvoju tržišne konkurencije koje se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnim i na cjenovnim osnovama, a koje će dodatno biti riješene i određivanjem regulatorne obaveze transparentnosti.

Obavezom nediskriminacije će se osigurati da operatori imaju jednake uslove usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji u jednakim okolnostima, jednake cijene, kao i isti kvalitet usluge i informacije kao što ih Crnogorski Telekom omogućava svom maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

---

¹⁷ Član 10. Direktive o pristupu – Access Directive

Pri tome informacije moraju biti predate u jednakim vremenskim rokovima i sa istim nivoom kvaliteta kao što ih pruža svom maloprodajnom dijelu i povezanim društvima. Crnogorski Telekom je obavezan da obavještava sve operatore s kojima ima sklopljen ugovor o izdvojenom pristupu lokalnoj petlji o svim planiranim promjenama o mreži, odnosno o svim nacrtima modernizacije svoje mreže, na način da informacije budu predate u jednakom vremenu i budu istog kvaliteta kao što ih Crnogorski Telekom omogućava svom maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

Agencija smatra da Crnogorskom Telekomu treba narediti obavezu pripreme ugovora o nivou usluga (**eng. Service Level Agreement -SLA**). Na osnovu člana 47 ZEK-a Agencija može odrediti mjere u cilju ispunjavanja razumnih zahtjeva za pristup, a takva mjera je u modernim komunikacionim ugovorima i SLA, kao što preporučuje i Dokument ERG-a o najboljoj tekućoj praksi u regulaciji velerpodajnog pristupa infrastrukturi ¹⁸.. Shodno ovom dokumentu, takav SLA treba da osigura rokove pružanja usluga i otklanjanja kvara i omogućiti efikasnu konkurenciju na maloprodajnom tržištu. To znači da rokovi ne smiju biti diskriminatorni u poredjenju sa rokovima koji se primjenjuju u maloprodaji. Shodno tome, Crnogorski Telekom treba obavezati na poštovanje rokova pri pružanju usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i povezanih sadržaja, i to na sledeći način:

- Crnogorski Telekom mora razmotriti svaki primljeni zahtjev za sklapanje ugovora, koji je izrađen u skladu sa uslovima iz Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji, i odgovori na potpun zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju, u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva.
- Crnogorski Telekom je dužan da zaključi ugovor o operatorskom pristupu ili interkonekciji u roku od 45 dana od dana podnošenja potpunog zahtjeva
- Crnogorski Telekom ima obavezu pregovaranja sa operatorom korisnikom u svrhu rješavanja zahtjeva za sklapanje ugovora o pristupu izdvojenoj lokalnoj petlji. Ukoliko Crnogorski Telekom na zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju ne odgovori u roku od 15 dana, ili ukoliko odbije zahtjev za operatorski pristup ili interkonekciju, zainteresovani operator se može zahtjevom obratiti Agenciji. Agencija će donijeti odluku o opravdanosti odbijanja zahtjeva za operatorskim pristupom ili interkonekcijom u roku od 30 dana od dana podnošenja zahtjeva.
- Ako Crnogorski Telekom utvrdi da primljeni zahtjev za izdvajanje lokalne petlje ne sadrži sve potrebne podatke, zatražiće od operatora korisnika dopunu tog zahtjeva u roku od 15 radnih dana.
- Operatorski pristup ili interkonekcija se moraju uspostaviti u roku od 45 dana od dana zaključenja ugovora.
- Crnogorski Telekom mora pružiti operatoru korisniku pristup izdvojenoj lokalnoj petlji u roku od najviše 10 radnih dana od dana prijema potpunog zahtjeva za izdvajanje pripadajuće lokalne petlje. Postojeća lokalna petlja koja nije zauzeta i označena identifikacionom oznakom operatora koji je koristi, biće realizovana u roku od 20 dana od dana prijema zahtjeva za izdvajanje pojedine lokalne petlje. Novorealizovanu lokalnu petlju potrebno je označiti sa odgovarajućom oznakom

---

¹⁸ ERG (06) 70 rev1, Common position on best practice in wholesale unbundled access

koja se odnosi na određenog operatora korisnika i identifikacionu oznaku (ID) izdvojene lokalne petlje.

- U slučaju prijema zahtjeva za potpuni pristup izdvojenoj lokalnoj petlji i prenos telefonskog broja pretplatnika, za kojeg se zahtijeva pristup izdvojenoj lokalnoj petlji, Crnogorski Telekom mora vremenski uskladiti datume realizacije obje usluge, vodeći računa o rokovima i za jednu i drugu uslugu;
- Crnogorski Telekom će na zahtjev operatora korisnika, koji već ima implementiranu kolokaciju za uslugu pristupa lokalnoj petlji na lokaciji lokalne pristupne tačke za međupovezivanje, bez odgađanja omogućiti implementaciju kolokacije za usluge međupovezivanja, na način da se za potrebe interkonekcije može koristiti postojeći zakupljeni prostor u kolokaciji koji se koristi za uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji, već instalirani telekomunikacioni orman kao i postojeće napajanje električnom energijom i klimatizacija. U tom slučaju uspostave kolokacije za usluge interkonekcije na lokaciji na kojoj je već uspostavljena kolokacija za uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji, operator korisnik je u cjelosti odgovoran za prekid usluga međupovezivanja koje je nastupilo usled ispada mrežnog napajanja opreme operatora korisnika;
- Na zahtjev operatora korisnika, Crnogorski Telekom treba da ponudi klimatizaciju kolokacijske prostorije uz dodatnu naknadu. U ovom zahtjevu operator korisnik mora naznačiti disipaciju snage svoje opreme kao i najaviti disipaciju snage u slučaju nadogradnje opreme. Crnogorski Telekom treba da u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva operatora korisnika, dostavi ponudu za ugradnju klimatizacije u kolokacijski prostor. Crnogorski Telekom treba da izvrši ugradnju klimatizacije u kolokacijski prostor u roku od 30 dana od dana prijema prihvaćene ponude od strane operatora korisnika. Operatoru korisniku, u slučaju kada se radi o posebnoj prostoriji za kolokaciju ili prostoriji u kojoj ne postoji klimatizacija, mora biti omogućeno da sam odabere dobavljača klimatizacionih uređaja na osnovu svojih poslovnih odluka kao izvođača radova postavljanja istih uz nadzor izvođača Crnogorskog Telekoma, pri čemu se održavanje ovih uređaja potpuno prenosi na operatora. Na taj način Agencija želi spriječiti zaračunavanje nepotrebnih troškova drugim operatorima, a samim time i osigurati povećanje konkurentnosti na maloprodajnom tržištu;
- Crnogorski Telekom će u pisanom obliku odgovoriti na prethodni zahtjev za informaciju o lokalnoj petlji u roku od 6 radnih dana po prijemu prethodnog zahtjeva. U svom odgovoru Crnogorski Telekom će obavijestiti operatora korisnika o dostupnosti, dužini, tehničkim karakteristikama (presjek kabla, tip izolacije, radni kapacitet, struktura po segmentima ukoliko lokalna petlja nije homogena, kao i faktor iskorišćenosti za korišćeni kabal) i to zasebno za svaku zatraženu lokalnu petlju;
- U cilju osiguranja kontinuiteta sopstvenog poslovanja s jedne strane i podržavanja procesa operatora i korisnika sa druge strane, Crnogorski Telekom će ponuditi operatoru korisniku, na njegov zahtjev u roku od 15 dana od dana prijema istog, pristup operativnim IT sistemima u skladu sa međunarodnim standardima.
- Maksimalno vrijeme za otklanjanje kvara je dva dana (48 sati) od trenutka započinjanja otklanjanja kvara

- Crnogorski Telekom mora elektronskim putem smjesta obavijestiti operatora o uklanjanju kvara/smetnje o kojoj ga je obavijestio, i pri tome dostaviti detaljan opis kvara i izvršenog posla. Crnogorski Telekom mora dokazati da kvar ne ulazi u njegove odgovornosti, već područje odgovornosti operatora. Agencija smatra da je određivanje navedene obaveze nužno jer operator na osnovu uklonjenog kvara/smetnji izvodi daljnje aktivnosti prema krajnjem korisniku. U slučaju da Crnogorski Telekom odmah ne obavijesti operatora o uklanjanju kvara/smetnji to znači da se operatoru zbog neznanja odugovlači postupak uklanjanja kvara/smetnji kod njegovog krajnjeg korisnika što slabi njegovu konkurentnost na maloprodajnom tržištu.
- Prije potpisivanja Ugovora o pristupu lokalnoj petlji sa Crnogorskim Telekomom, operator korisnik može zatražiti u pisanom obliku od Crnogorskog Telekoma informacije o lokacijama glavnog razdjelnika namijenjenim za uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji, pod uslovom dostave potpisane izjave o povjerljivosti od strane operatora korisnika. Crnogorski telekom će u roku od 5 radnih dana od dana prijema inicijalnog upita dostaviti u pisanom obliku sljedeće informacije:
  1. Geografski položaj zatraženog glavnog razdjelnika
  2. Broj petlji po lokaciji glavnog razdjelnika
  3. Pozivni broj javne komutirane telefonske mreže,
  4. Geografsku pokrivenost po pojedinom glavnom razdjelniku Crnogorskog Telekoma, u obliku geografskih karata ili popisu ulica koje su pokrivene pojedinim glavnim razdjelnikom Crnogorskog telekoma.
- Crnogorski Telekom je obavezan da razmotri svaki primljeni zahtjev za kolokaciju ili za proširenje kolokacije koji sadrži sve podatke i izrađen je u skladu sa uslovima iz Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji, kao i da dostavi pisanu ponudu za kolokaciju ili za proširenje kolokacije operatoru korisniku u roku od 30 dana od dana prijema tog zahtjeva. Crnogorski Telekom će operatoru korisniku dostaviti specificiranu ponudu za kolokaciju i/ili za proširenje kolokacije u pisanom obliku ukoliko je kolokacija ili proširenje kolokacije moguće, shodno zahtjevu operatora korisnika, ili pisano obavještenje iz kojih razloga zatražena kolokacija i/ili proširenje kolokacije na traženoj lokaciji nije moguće. Takođe, Crnogorski Telekom je obavezan da u roku od 15 dana od dana odbijanja zahtjeva operatoru korisniku da podrobno obrazloženje razloga odbijanja, kao i ako postoje tehničke mogućnosti, predloži drugu vrstu kolokacije. Kopiju navedenog dopisa o odbijanju zahtjeva Crnogorski Telekom će poslati Agenciji.
- U slučaju odbijanja zahtjeva za kolokaciju zbog nedostupnosti kolokacije i zajedničkog korišćenja opreme u trenutku podnošenja zahtjeva operatora korisnika za kolokaciju, sljed nemogućnosti Crnogorskog Telekoma da pruža pristup toj opremi i/ili prostorijama zbog obaveza koje proizilaze iz prethodno sklopljenih ugovora s drugim operatorima korisnicima, Crnogorski Telekom je obavezan da dostavi operatoru korisniku obavještenje o odbijanju zahtjeva u roku od 10 dana od dana prijema zahtjeva. Crnogorski Telekom će, ako je to tehnički izvodljivo, dostaviti operatoru korisniku, uz podrobno obrazloženje razloga odbijanja zahtjeva, predlog druge vrste kolokacije ili zajedničke upotrebe opreme, u roku od 15 dana od dana odbijanja zahtjeva. Operatoru korisniku koji

najkasnije u roku od 30 dana prihvati drugu vrstu kolokacije ili zajedničke upotrebe opreme, Crnogorski Telekom će najkasnije u roku od 5 dana obavještenja o prihvatanju predloga druge vrste kolokacije ili zajedničke upotrebe opreme, dostaviti pripadajuću ponudu;

- Operator korisnik mora u pisanom obliku obavijestiti operatora sa značajnom tržišnom snagom o prihvatanju ili odbijanju ponude u roku od 30 dana od dana prijema ponude za kolokaciju;
- Rok za uspostavu kolokacije zavisi od vrste tražene kolokacije (fizičke, udaljene ili viruelne), i isti ne može biti duži od 60 dana od dana prijema obavijesti operatora korisnika o prihvatanju ponude za kolokaciju, odnosno u slučaju uspostave proširenja kolokacije rok za uspostavu neće biti duži 30 dana od dana prijema obavještenja operatora korisnika o prihvatanju ponude za proširenje kolokacije, pod uslovom da je operator korisnik prethodno izvršio plaćanja, odnosno realizovao izabrani instrument osiguranja plaćanja. Ako je za postavljanje kolokacijske opreme i/ili izgradnju kolokacijskih prostorija potrebno pribaviti građevinsku dozvolu, rok za uspostavu kolokacije počinje teći od dana konačnosti građevinske dozvole. U roku od najviše 15 dana od dana prijema obavještenja o prihvatanju ponude, Crnogorski telekom i operator korisnik će potpisati ugovor o pružanju kolokacijskih usluga koji će obuhvatiti sve kolokacije koje su dogovorene između Crnogorskog Telekoma i operatora korisnika, zajedno sa naznačenim rokom za dostavu izabranog instrumenta osiguranja plaćanja. Crnogorski Telekom će najkasnije u roku od 5 radnih dana od dana prijema potpisanog ugovora o pružanju kolokacijskih usluga od strane Crnogorskog Telekoma izdati operatoru korisniku predračun za ugovorene kolokacije. Rok za plaćanje izdatog predračuna za ugovorene kolokacije iznosi 8 radnih dana od dana izdavanja predračuna od strane Crnogorskog Telekoma;
- Crnogorski Telekom mora na zahtjev operatora omogućiti jednake oblike električnog napajanja u kolokacijskim prostorijama kao što ih omogućuje sebi i svojim povezanim društvima;
- Crnogorski Telekom mora na zahtjev operatora omogućiti virtuelnu kolokaciju gdje nije potrebna izgradnja fizičkog prostora, a uređaji se postavljaju u postojeći proctor Crnogorskog telekoma;
- U slučaju da nema slobodnog prostora za fizičku kolokaciju, Crnogorski Telekom mora na zahtjev operatora omogućiti povezivanje sa udaljenom kolokacijom za koju će se pobrinuti operator korisnik;
- Crnogorski Telekom mora u roku od 4 mjeseca na zahtjev operatora omogućiti instalaciju brojila za mjerenje stvarne upotrebe struje za sve već izgražene kolokacijske prostore;
- Crnogorski Telekom mora u roku od 30 dana od dana primopredaje kolokacijskog prostora unaprijed uplaćeni iznos za pripremu i stavljanje na raspolaganje kolokacijskog prostora uskladiti sa stvarnim troškovima na način da operatorima izvrši povraćaj viška uplaćenih sredstava. Prilikom izrade procjene ukupnih troškova u ponudi za kolokacijske usluge, Crnogorski Telekom je obavezan da koristi jedinične cijene materijala iz izlaznih stavki svog službenog finansijskog sistema na dan izrade ponude. S obzirom da se radi o procjeni troškova pripreme i stavljanje na raspolaganje kolokacijskog prostora, Agencija smatra da je navedenu obavezu potrebno odrediti radi usklađivanja plaćenih

troškova sa stvarnim troškovima pripreme i stavljanja na raspolaganje kolokacijskog prostora, a sve u svrhu zaštite interesa Crnogorskog Telekomu i operatora korisnika. S obzirom da operatori korisnici zasnivaju svoje planove poslovanja na pripadajućim veleprodajnim troškovima, na taj način se izbjegava da Crnogorski Telekom, generišući neopravdane jednokratne troškove na strani operatora korisnika, utiče na odluku operatora o prihvatanju ponude za kolokaciju, a samim tim otežava liberalizaciju tržišta. Naime, kolokacijske usluge su neophodan preduslov za korišćenje usluge pristupa izdvojene lokalne prtlje, putem koje operator korisnik može nuditi sopstvene usluge svojim korisnicima. Crnogorski Telekom bi odugovlačenjem pri ispunjavanju svojih obaveza, određenih Rješenjem iz člana 43 ZEK-a, mogao ograničiti ulazak novih operatora na tržište i uticati na poslovanje postojećih operatora, s obzirom da su isti u svom poslovanju pretežno zavisni od ponašanja Crnogorskog Telekomu. Tako bi u slučaju kašnjenja pri ispunjavanju obaveza trpjeli krajnji korisnici operatora koji koriste usluge Crnogorskog Telekomu, a koji bi izgubili povjerenje u kvalitet usluge konkurenata na njihovu štetu i na korist Crnogorskog Telekomu. Ometanje operatora na načina da se obaveze ne izvode u razumnom roku moglo bi se ogledati u predugim rokovima rešavanja upita ili osiguravanja usluga kolokacije, kao i odugovlačenjem postupka otklanjanja kvarova. Stoga Agencija smatra da će Crnogorski Telekom određivanjem obaveze plaćanja naknade za kašnjenje biti podstaknut da izvrši svoje obaveze u zadanim vremenskim rokovima, pa će se spriječiti moguće ponašanje Crnogorskog Telekomu uzrokovano taktikama odlaganja.

Shodno navedenom Agencija smatra da je potrebno odrediti rokove za realizaciju i naknade u slučaju kašnjenja sa isporukom usluga vezano uz obaveze predložene Crnogorskom Telekomu, što bi natjeralo Crnogorski Telekom da poštuje vremenske rokove, a operatorima omogućilo da pravovremeno pružaju usluge do krajnjih korisnika. Agencija predlaže da se odrede samo naknade u slučaju kašnjenja sa isporukom usluga koje se odnose na osnovne obaveze pri pružanju usluge, dok su kazne za nepoštovanje ostalih rokova određene u skladu sa odredbama ZEK-a. Stoga Agencija smatra da je potrebno da se Crnogorskom Telekomu odrede sledeće naknade u slučaju zakašnjenja sa isporukom usluga:

- Crnogorski Telekom je obavezan za svaku lokalnu petlju bez potrebe rada na lokaciji krajnjeg korisnika da isplati naknadu za svaki dan zakašnjenja u isporuci pojedinačne lokalne petlje, i to na način da za prvih 10 dana kašnjenja plaća ugovornu kaznu u visini 50% od mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje po danu zakašnjenja za svaki pojedini dan, kao i od 11.dana kašnjenja nadalje 150% mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje za svaki pojedini dan;
- Ukoliko Crnogorski Telekom ne dostavi operatoru ponudu za lokaciju unutar propisanog roka obavezan je operatoru isplatiti za prvih 10 dana kašnjenja 25 EUR po danu kašnjenja, a od 11.dana kašnjenja nadalje 50 EUR po danu zakašnjenja;
- Crnogorski Telekom je obavezan operatoru isplatiti za svaki dan kašnjenja u realizaciji kolokacije naknadu za kašnjenje i to na način da za prvih 10 dana

- kašnjenja operatoru obavezan plaćati 25 EUR po danu kašnjenja, a od 11.dana kašnjenja nadalje 125 EUR po danu zakašnjenja;
- U slučaju zakašnjenja u otklanjanju kvarova unutar 48 sati od isteka maksimalnog predviđenog vremena za otklanjanje kvara Crnogorski Telekom je obavezan operatoru plaćati naknadu u visini iznosa jedne mjesečne naknade za korišćenje lokalne petlje, a za kašnjenje u otklanjanju kvara dužem od 48 sati od isteka maksimalnog predviđenog vremena za otklanjanje kvara, dodatnih 20% mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje po danu kašnjenja (počevši od isteka maksimalnog vremena za otklanjanje kvara). Naknade u slučaju zakašnjenja sa isporukom usluga su, takođe, sastavni dio Referentne ponude za pristup lokalnoj petlji. Iznosi predložene naknade za svaki dan zakašnjenja u isporuci pojedinačne lokalne petlje, i to na način da za prvih 10 dana kašnjenja plaća ugovornu kaznu u visini 50% mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje po danu zakašnjenja za svaki pojedini dan, a od 11.dana kašnjenja nadalje 150% mjesečne naknade za korišćenje izdvojene lokalne petlje za svaki pojedini dan, povećani su u odnosu na trenutno važeće, a sve s namjerom da se motiviše Crnogorski Telekom da rješava problem pristupa na odgovarajući i najbrži način. Naime, potrebno je napomenuti da prilikom kašnjenja pri isporuci pojedinačne lokalne petlje operator korisnik osim stvarne štete ima i štetu u obliku izgubljene dobiti, s obzirom da se kontrolisanim kašnjenjem u isporuci pojedinačnih lokalnih petlji narušava kredibilitet operatora.
  - Kako bi se osigurala primjena nametnutog osnovnog nivoa SLA, Agencija smatra da je potrebno Crnogorskom Telekomu odrediti obaveze objavljivanja pokazatelja efikasnosti (KPI) na tromjesečnom osnovu ili na zahtjev Agencije, što je detaljno navedeno u dijelu obaveze transparentnosti.

Nadalje, u okviru obaveze nediskriminacije, Agencija smatra potrebnim da obaveže Crnogorski Telekom da u slučaju odbijanja pojedinog zahtjeva operatora, Crnogorski Telekom mora operatoru dostaviti podatke o planovima nadgradnje mreže ili otvaranja novih pristupnih tačaka u vezi pojedine lokalne petlje.

Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da pruža informacije o planiranim promjenama u mreži, kako bi operatori korisnici usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji bili u mogućnosti da pravovremeno reaguju na maloprodajnom nivou. Stoga Agencija smatra da je potrebno obavezati Crnogorski Telekom da obavještava operatore o planiranim promjenama u mreži najmanje godinu dana unaprijed od početka sprovođenja navedenih promjena. Planovi modernizacije pristupne mreže infrastrukturnog operatora kao što su: otvaranje novih pristupnih čvorova, preusmjeravanje dijela mreže na novi pristupni čvor isl. moraju se izvoditi na način da postojeće usluge koje operatori pružaju svojim korisnicima ne budu ni u kom slučaju ugrožene, tj. moraju biti u potpunosti poštovana načela spektralne kompatibilnosti u pristupnoj mreži.

Isto tako, Agencija smatra potrebnim da obaveže Crnogorski telekom da pruža informacije o mreži, raspoloživim lokalnim petljama i nadogradnji mreže, kako bi se jednakim informisanjem operatora kao i maloprodajnog dijela Crnogorskog telekoma i njegovih povezanih društava, spriječila situacija u kojoj bi se lokalne petlje nadograđivale za potrebe širokopojasnog pristupa samo u slučaju kada bi to bila potreba maloprodajnog dijela

Crnogorskog telekoma ili njegovih povezanih društava. Agencija smatra da je ova obaveza primjerena cilju jer sprečava prenošenje značajne tržišne snage. Na taj način, drugi operatori će moći ravnopravno da posluju i dobijaju jednake informacije kao i maloprodajni dio Crnogorskog telekoma ili njegova povezana društva, a sve u korist krajnjih korisnika.

Agencija smatra da Crnogorski Telekom treba obavezati da, u slučaju potpunog ukidanja postojeće pristupne mreže i prelaska na novu mrežu sledeće generacije (*eng. Next Generation Network*), obavijesti nove operatore najmanje pet godina prije potpunog ukidanja postojeće pristupne mreže, kako bi imali dovoljno vremena za planiranje alternativnog pristupa do svojih korisnika. Ova mjera je neophodna u cilju sprečavanja diskriminacije u pogledu spremnosti za prelazak na NGA alternativnih operatera i maloprodajnog dijela Crnogorskog Telekoma.

Agencija smatra da je regulatorna obaveza nediskriminatornosti neophodna kako bi se na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) spriječila sva prethodno navedena diskriminatorna ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom koja se odnose na prenošenje značajne tržišne snage na necjenovnim osnovama i na cjenovnim osnovama i koja bi u slučaju da se dogode najviše štete nanijela krajnjim korisnicima. Sprečavanjem svih diskriminatornih ponašanja stvaraju se uslovi u kojim je olakšan ulazak na relevantno tržište pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) svim novim operatorima, a što je u cilju povećanja konkurencije na maloprodajnom tržištu. Ova regulatorna obaveza omogućava svakom operatoru na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) jednake informacije, rokove, uslove, kvalitet i cijene usluge kao što ih imaju i povezana društva i maloprodajni dio operatora sa značajnom tržišnom snagom koji nudi predmetnu uslugu.

S ciljem ispunjenja obaveze nediskriminatornosti, Agencija smatra da je uz nju potrebno odrediti i primjenu obaveze transparentnosti kao i nužnost donošenja obaveza računovodstvenog razdvajanja, kako bi se pratila efikasnost same obaveze nediskriminacije.

5.1.3 Obaveza odvajanja računovodstvenih evidencija

Agencija može, shodno Članu 46. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom relevantnom tržištu narediti preduzimanje mjera u cilju odvojenog računovodstvenog praćenja poslovnih aktivnosti koje se odnose na pružanje usluga interkonekcije i operatorskog pristupa.

Nametanjem obaveze odvajanja računovodstva regulator obavezuje vertikalno integrisane operatore sa značajnom tržišnom snagom da učine transparentnim svoje veleprodajne cijene i interne transferne cijene, kako bi se moglo osigurati načelo nediskriminacije ali i spriječilo međusobno subvencioniranje između različitih aktivnosti, koje dovodi do neregularnih uslova tržišne konkurencije. Agencija može propisati metodologiju vođenja računovodstva i pravo potpunog pristupa svim relevantnim finansijskim podacima, što uključuje i podatke o prihodima ostvarenim naplatom od trećih strana. Takođe, Agencija

može objavljivati ove podatke s ciljem unapređivanja transparentnosti tržišta, vodeći, pri tom računa o stepenu poverljivosti.

Crnogorski Telekom je u obavezi da pripremi i dostavi Agenciji odvojene računovodstvene evidencije, shodno Metodologiji vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija i troškovnog računovodstva, koju će Agencija propisati nakon sprovedenog konsultativnog postupka.

Metodologija odvojenih računovodstvenih evidencija treba da bude u saglasnosti sa domaćim računovodstvenim propisima, međunarodnim računovodstvenim standardima i Preporukom Evropske komisije o odvojenom računovodstvu i modelima troškovnog računovodstva prema regulatornom okviru za elektronske komunikacije¹⁹.

Svrha uvođenja obaveze računovodstvenog odvajanja je, shodno navedenoj Preporuci, da pruži detaljnije informacije o poslovnim rashodima i finansijskim rezultatima za relevantna tržišta i usluge. Prilikom pripremanja regulatornih računovodstvenih izvještaja operatori sa značajnom tržišnom snagom treba da se rukovode principima troškovne uzročnosti, objektivnosti i nediskriminatornosti, konzistentnosti primjene i transparentnosti. Shodno Preporuci, operator sa značajnom tržišnom snagom treba da izradi obračune dobiti i gubitka, izvještaje o angažovanom kapitalu za svaki segment obuhvaćen regulacijom, kao i izvještaje o usklađenosti iznosa u regulatornim izvještajima sa zakonskim finansijskim izvještajima.

Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu, dužan je da sprovede odvajanje računovodstvenih evidencija koje se odnose na usluge fizičkog pristupa infrastrukturi Crnogorskog Telekoma na nivou veleprodaje od ostalih usluga veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Ovo će omogućiti Agenciji provjeru poštovanja principa nediskriminatornosti u pogledu cijena Crnogorskog Telekom-a na ovom relevantnom tržištu, kao i principa preglednosti svih veleprodajnih cijena po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža ostalim operatorima, kao i internih transfernih naknada po kojima Crnogorski Telekom svoje usluge pruža svome maloprodajnom dijelu i povezanim društvima.

U cilju veće efikasnosti primjene obaveza obezbjeđenja preglednosti i nediskriminatornosti, Agencija smatra da je potrebno nametnuti obavezu odvajanja računovodstvenih evidencija operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji). Obaveza vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija je neophodna u smislu identifikacije antikonkurentskih aktivnosti operatora sa značajnom tržišnom snagom na ovom tržištu, kao što su praksa unakrsnog subvencionisanja i primjene cjenovnog stezanja margina profita (eng. *price squeeze*) operatora.

---

¹⁹ Commission Recommendation 2005/698/EC of 19 September 2005 on accounting separation and cost accounting systems under the regulatory framework for electronic communications

Polazeći od već nametnutih obaveza nediskriminatornosti i transparentnosti, Agencija ocjenjuje obavezu vođenja odvojenih računovodstvenih evidencija adekvatnom i proporcionalnom.

Crnogorski Telekom je obavezan pripremiti i dostaviti Agenciji odvojene računovodstvene evidencije do 31.3.2011. godine koje se odnose na 2010. godinu.

5.1.4 Obaveze omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja

Agencija shodno članu 47 ZEK-a, operatoru sa značajnom tržišnom snagom može narediti preduzimanje mjera u cilju ispunjavanja svih razumnih zahtjeva za pristup i korišćenje mogućnosti određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture, uključujući i pristupnu mrežu u cilju sprečavanja ometanja konkurentnosti tržišta na maloprodajnom nivou ili ugrožavanja interesa krajnjih korisnika.

Agencija smatra da bi uskraćivanje, neopravdano uslovljavanje ili ograničavanje pristupa onemogućilo efikasnu tržišnu konkurenciju na maloprodajnom nivou, što bi ugrozilo interese krajnjih korisnika usluga, pa u skladu sa čl.47 ZEK-a, operatoru sa značajnim tržišnim učešćem treba narediti preduzimanje mjera u cilju ispunjavanja svih razumnih zahtjeva za pristup i korišćenje mogućnosti određenih elemenata elektronskih komunikacionih mreža i pripadajuće infrastrukture.

Shodno navedenom, Agencija smatra da je potrebno da se Crnogorskom Telekomu odredi obaveza ispunjavanja opravdanih zahtjeva za pristup elementima mreže i njihovo korišćenje, i da se u okviru ove obaveze, u skladu sa članom 47 ZEK-a, Crnogorskom Telekomu naredi sljedeće mjere:

1. Da u dobroj namjeri pregovara sa operatorima o zahtjevima operatorskog pristupa.

Agencija smatra da bi, u cilju prevazilaženja prepreke koja se odnosi na taktike odgađanja, Crnogorski Telekom trebao da precizira rokove koji se odnose na implementaciju usluge razvezivanja lokalne petlje, jer bi, u suprotnom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom, mogao imati interes od prolongiranja procedura za pružanje usluga drugim operatorima.

2. Da omogući operatorski pristup određenim mrežnim elementima, uključujući raščlanjene elemente pristupne mreže.

Naime, pristup lokalnoj petlji treba biti obezbijeđen na način da operatori koji žele uslugu, neće biti u obavezi da plaćaju dodatne uslove i troškove, koji nijesu potrebni za pružanje zahtijevane usluge.

3. Da ne uskrati prethodno ostvareni operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti.

Nametanjem obaveze Crnogorskom Telekom-u da ne smije uskratiti već ostvaren operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti, ograničava se mogućnost zloupotrebe statusa značajne tržišne snage na relevantnom tržištu. Naime, u odsustvu ove obaveze, Crnogorski Telekom bi uskraćivanjem prethodno dodijeljenog operatorskog pristupa, mogao prouzrokovati značajne nepovratne troškove

veleprodajnim operatorima i prenošenje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekom na povezano maloprodajno tržište.

4. Da obezbijedi zajednički smještaj opreme ili druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture.

Zajednički smještaj opreme i drugi oblici zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture, tj. elemenata za smještaj i podršku elektronske komunikacione opreme, koji čine kolokaciju, koja je preduslov za pružanje usluge pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji.

5. Da obezbijedi pristup sistemima za podršku ili sličnim sistemima koji su potrebni za obezbjeđivanje pravične konkurencije prilikom vršenja usluga;

Ova obaveza je neophodna jer pospješuje konkurenciju kod pružanja usluge razvezivanja lokalne petlje

Pri određivanju opsega obaveza Agencija je, shodno članom 47 ZEK-a, poštujući princip proporcionalnosti, uzela u obzir:

1. tehničku i ekonomsku opravdanost primjene ili instaliranja nove konkurentne opreme, s obzirom na prirodu i vrstu predložene interkonekcije ili pristupa i dinamiku razvoja tržišta i tehnologije;
2. izvodljivost predloženog operatorskog pristupa s obzirom na kapacitete koji su na raspolaganju;
3. početno ulaganje operatora iz stava 1 ovoga člana i rizik u vezi sa tim ulaganjem;
4. potrebu dugoročne zaštite konkurencije;
5. odgovarajuća prava intelektualne svojine;
6. obezbjeđivanje usluga proisteklih iz međunarodnih obaveza Crne Gore.

Agencija smatra da će se time prevazići prepreke koje nisu cjenovne prirode i pospješiti konkurencija na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), čime će se pospješiti izgradnja i razvoj elektronske komunikacione infrastrukture i usluga u Crnoj Gori.

S obzirom da Crnogorski Telekom ima 100% tržišno učešće na relevantnom tržištu pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), to mu omogućava da spriječi ili ograniči drugim operatorima pristup lokalnoj petlji kako bi zaštitio sopstveni maloprodajni segment koji koristi usluge i kapacitete samosnadbijevanja Crnogorskog Telekom zasnovane na bakarnoj parici, koja i operatoru omogućavaju:

- Upotrebu cjelokupnog frekvencijskog spektra lokalne petlje,
- Upotrebu dijela frekvencijskog spektra iznad govornog opsega lokalne petlje..

Agencija smatra da će obaveza omogućavanja pristupa elementima mreže i njihovog korišćenja spriječiti Crnogorski Telekom da djeluje sa pozicije monopoliste u pružanju širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije na nivou maloprodaje, gdje je u relevantnom periodu imao 100% tržišno učešće. Ova obaveza će, upravo, spriječiti

Crnogorski Telekom da, shodno svojoj poziciji, ugrozi konkurenciju na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa putem ADSL tehnologije.

U odsustvu ove obaveze Crnogorski Telekom mogao bi onemogućiti razvoj tržišta sprječavanjem adekvatnog pristupa lokalnoj petlji.

Operatori sa značajnom tržišnom snagom bi trebalo da ocjenjivanje zahtjeva vrše u skladu sa tehničkim mogućnostima sopstvene mreže, poštujući predloženu mjeru nediskriminatornosti.

Agencija smatra da Crnogorskom Telekomu treba odrediti obavezu da ne uskrati prethodno ostvareni operatorski pristup ili korišćenje mogućnosti s obzirom da bi ukidanje već ostvarenog pristupa, moglo dovesti do štete i povećanja troškova operatora koji su koristili uslugu izdvojenog pristupa lokalnoj petlji, a time i do prenošenja značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma na povezano maloprodajno tržište.

Agencija smatra da je, saglasno članu 47 stav 2 alineja 7 ZEK-a, potrebno odrediti obavezu Crnogorskom telekomu da obezbijedi zajednički smještaj opreme i druge oblike zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastrukture, shodno raspoloživosti sopstvenih prostornih resursa.

Stoga, Agencija smatra da Crnogorskom Telekomu treba narediti da pruža uslugu kolokacije za potrebe pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji drugim operatorima putem:

1. Fizičke kolokacije
  - U zasebnim kolokacijskim prostorijama unutar zgrade gdje je smješten glavni razdjelnik Crnogorskog Telekoma
  - Izvan zgrade u spoljašnjem kabinetu, na zemljištu Crnogorskog Telekoma gdje se nalazi razdjelnik Crnogorskog telekoma
  - Unutar prostorije glavnog razdjelnika Crnogorskog Telekoma (pod posebnim uslovima sigurnosti)
2. Udaljene kolokacije u prostorijama ili spoljnim kabinetima koje je operator uspostavio ili iznajmio na javnom ili privatnom vlasništvu u blizini lokacije na kojoj se nalazi glavni razdjelnik Crnogorskog Telekoma
3. u prostorijama Crnogorskog Telekoma kod koje opremu operatora nužnu za uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji smješta, instalira, održava i njome upravlja isključivo Crnogorski Telekom, a operator nema dozvolu pristupa navedenoj opremi.

Takođe, Agencija smatra da Crnogorski Telekom treba obavezati da osigura zajedničko korišćenje kablovske kanalizacije, odnosno omogući pristup distributivnim telekomunikacionim kablom do spoljnog kabineta operatora ili neke druge sabirne tačke u skladu s članom 33 ZEK-a. U slučaju da nema mjesta u kablovskoj kanalizaciji, Crnogorski Telekom je obavezan da ponudi operatoru alternativno rješenje u skladu sa datim mogućnostima. Agencija smatra da će navedene mjere stimulisati ulaganja u postojeću mrežnu infrastrukturu i inovacije u pristupnoj tehnologiji, čime će uticati na razvoj elektronskih komunikacijskih mreža. Na taj način će se postići krajnji cilj da se krajnjim korisnicima omogući izbor između operatora koji pružaju širokopojasne i govorne usluge.

Nadalje, Agencija smatra da je potrebno Crnogorskom Telekomu odrediti obavezu da novim operatorima omogući nesmetan pristup sopstvenim kablom između glavnog razdjelnika i posrednog razdjelnika, pri čemu taj kabal mora biti izrađen i postavljen u skladu sa važećim zakonima i propisima iz oblasti elektronskih komunikacija, kao i u skladu sa svim relevantnim preporukama, u cilju obezbjeđenja cjelovitosti elektronske komunikacione mreže. Posredni kabal mora imati električne karakteristike iste kao i kabal kojim Crnogorski telekom povezuje DSLAM na MDF. Pri tome odabir izvođača i opremu može odrediti operator samostalno, dok nadzor nad izvođenjem radova sprovodi Crnogorski telekom. Crnogorski Telekom treba da dopusti alternativnom operatoru besplatan izlaz iz kolokacijskih prostora do ulice ili druge javne površine sopstvenim kablom, kako bi se onemogućilo da blokira pristup ili traži nerazumnu naknadu. Operator će biti odgovoran za funkcionisanje svojih prenosnih kapaciteta i opreme i funkcionisanje usluga u okviru svog sistema, pa je potrebno da obezbijedi da sistem ne ugrožava zdravlje zaposlenih ili krajnjih korisnika druge strane ili trećih strana, kao i da ne ošteti, ne ometa i ne uzrokuje pad kvaliteta u radu sistema druge strane ili u sistemu treće strane. Tako se operatorima omogućava izbor različitih opcija, a time i uticaj na sopstvene troškove, čime se sprečava vezivanje usluge kolokacije sa ekskluzivnim pravom Crnogorskog Telekoma da nabavlja, isporučuje i postavlja posredni kabal, kao i prenošenje značajne tržišne snage Crnogorskog Telekoma na povezano maloprodajno tržište.

Agencija smatra da Crnogorski Telekom treba da obezbedi najmanji potreban (tehnički izvodljiv) kolokacijski prostor na zahtjev operatora, čime bi se sprječilo antikonkurentsko povezivanje usluga.

Agencija smatra da će obaveza pružanja usluge kolokacije u sklopu obaveze obezbijedivanja zajedničkog smještaja opreme i drugih oblika zajedničkog korišćenja mogućnosti infrastructure za potrebe pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji prema Crnogorskom Telekomu, podstaći ulaganja u postojeću mrežnu infrastrukturu, inovacije u pristupnoj tehnologiji i razvoj elektronskih komunikacionih mreža. Korisnici će na taj način imati mogućnost da izaberu operatora širokopoljnih i govornih usluga.

Agencija smatra da bi Crnogorski Telekom prilikom pružanja usluge kolokacije trebalo da omogući raspoloživost svojih resursa u obimu koji je primjeren datom zahtjevu, a posebno neprekidnog napajanja za druge operatore pod jednakim uslovima kao za sopstvene potrebe ili povezana društva, čime će operatorima biti omogućena optimizacija troškova.

Nadalje, Agencija smatra da je, shodno savremenom načinu poslovanja, saglasno Aneks II Direktive o pristupu 2002/19/ES, potrebno Crnogorskom Telekomu odrediti obavezu da omogući pristup operativnim IT sistemima podrške shodno međunarodnim standardima, preko WEB interfejsa sa odgovarajućom sigurnosnom zaštitom, a putem kojeg je, s najviše dvosatnim periodom ažuriranja trenutnog statusa, omogućen pristup sledećim informacijama:

- Informacionom sistemu praćenja zahtjeva operatora korisnika za uslugu pristupa izdvojenoj lokalnoj petlji (uspješno razvezivanje lokalne petlje, odbijanje razvezivanja lokalne petlje),
- Zahtjevima operatora korisnika za otklanjanje kvara, statusu i stanju kvara operatora korisnika,

- Statusu pružanja usluge kolokacije operatoru korisniku,
- Informacijama o fakturisanju usluga operatoru korisniku,
- Informacijama o postojanju sekundarne opreme za višestruko korišćenje parice u pristupnoj mreži Crnogorskog Telekomu (informacija da li je pojedina parica realizovana aktivnom opremom ili ne).

Agencija smatra da regulatorna obaveza pristupa i korišćenja posebnih djelova mreže, bez određivanja drugih regulatornih obaveza, ne može riješiti prepreke razvoju tržišne konkurencije na cjenovnim i necjenovnim osnovama. Shodno tome, efikasnost ove obaveze se pojačava nametanjem ostalih obaveza, shodno ZEK, koje su predmet ovog dokumenta

5.1.5. Obaveza nadzora cijena i troškovnog računovodstva

Agencija može, shodno članu 48. Zakona o elektronskim komunikacijama operatoru sa značajnom tržišnom snagom narediti preduzimanje obaveze kontrole troškova prema propisanoj metodologiji troškovnog računovodstva.

Operator kojem je naređeno preduzimanje mjera troškovne orijentacije, mora dokazati da su cijene izračunate na osnovu troškova uz prihvatljivu stopu prinosa na investiciona ulaganja. Prilikom provjeravanja ispunjavanja te obaveze Agencija može primijeniti metode troškovnog računovodstva koje su nezavisne od onih koje primjenjuje operator. Agencija može od operatora Rješenjem takođe zahtijevati, da obrazloži i po potrebi koriguje cijene, pri čemu teret eventualnog dokazivanja snosi operator.

Član 48. stav 5. Zakona propisuje da Agencija može propisati mehanizam pokrivanja troškova ili metodologiju određivanja cijena, što mora biti primjereno ciljevima unaprijeđenja efikasnosti i održive konkurencije, ciljevima razvoja i povećanju koristi za krajne korisnike. Agencija može koristiti i upoređenja sa cijenama na uporedivim tržištima ili tržištima sa razvijenom konkurencijom, uzimajući u obzir specifičnosti domaćeg tržišta.

U slučaju ovog dokumenta čiji je predmet analiza relevantnog tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji), Agencija propisuje Crnogorskom Telekom-u , kao operatoru koji ima značajnu tržišnu snagu na ovom relevantnom tržištu, obavezu nadzora cijena i troškovnog računovodstva.

Svrha određivanja obaveze nadzora cijena i vođenja troškovnog računovodstva jeste osiguranje ravnopravnih transparentnih kriterijuma, kao i te kriterijuma koji podstiču razvoj konkurencije, a koje operator treba primijeniti prilikom raspodjele troškova na usluge koje pruža. Troškovno računovodstvo odnosi se na skup pravila i procedura koji osiguravaju raspodjelu troškova, prihoda, imovine, obaveza i kapitala na pojedine aktivnosti i usluge.

Model troškovnog računovodstva omogućava sprovođenje obaveze računovodstvenog razdvajanja i provjeru troškovne orijentisanosti i cijena u svrhu sprečavanja međusobnog subvencioniranja, zatim previsokih ili preniskih cijena i neefikasnog ponašanja operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Nametanjem ove obaveze Agencija će otkloniti prepreku razvoju konkurencije na ovom relevantnom tržištu koja se odnosi na vertikalno prenošenje značajne tržišne snage i praksu unakrsnog subvencioniranja usluga.

Agencija može, shodno članu 48. Zakona koristiti metodologiju "benchmarking-a" za potrebe određivanja cijena do trenutka kada Crnogorski Telekom, pomoću troškovnog modela, dokaže da je cijena relevantne usluge troškovno orijentisana ili Agencija utvrdi cijenu relevantne usluge preko svog troškovnog modela dugoročno projektovanih inkrementalnih troškova (eng. Long run incremental cost- LRIC). Svrha izabranog "benchmarking-a" je da se primjenom "retail-minus" principa I upoređivanjem sa razvijenim tržištima, obezbijedi što brža implementacija modela za utvrđivanje troškovno orijentisanih cijena relativno efikasnog operatora koji pruža usluge elektronskih komunikacija u Crnoj Gori.

Cijena mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji

Agencija je prilikom određivanja cijene mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji razmatrala iste u zemljama Evropske unije u periodu 2007-2008. godine i konstatovala da odnos između cijenu mjesečne pretplate za PSTN priključak i cijene mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji varira od zemlje do zemlje i da prosječna cijena mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji na nivou EU27 iznosi 9,28 EUR.

S obzirom da Agencija ima za cilj promovisanje infrastrukturne konkurencije, odlučila je da cijenu mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji utvrdi primjenom „Retail-minus“ metodologije, čime se stvaraju uslovi za rentabilno poslovanje potencijalnih alternativnih operatora i onemogućava praksa cjenovnog stezanja profitne marže (**eng. Price-squeeze**) drugih operatora.

Takođe, Agencija smatra da je potrebno ispoštovati princip konzistentnosti u pogledu veleprodajne cijene mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji i veleprodajne cijene širokopojasnog pristupa internetu, kao i koncept ekonomskog prostora (**eng. "economic space"**), saglasno ERG-ovom Izvještaju o primjerima najbolje regulatorne prakse u pogledu usluga razvezanog pristupa lokalnoj petlji i veleprodajnog širokopojasnog pristupa internetu²⁰. Naime navedeni dokument preporučuje da odnos cijena ovih usluga treba da bude konzistentan (segment 10 ovog dokumenta), tako da omogući dovoljno ekonomskog prostora među njima (segment 11 ovog dokumenta). Shodno tim principima, Nacionalni regulator treba da nadgleda konzistentnost u odnosu na sledeću formulu:

$$\text{WBA minimum price} = \text{Price LLU} + \text{Efficient operator incremental costs of providing WBA}^{20}$$

Agencija je u procesu izračunavanja cijene mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, poštujući prethodne principe, primijenila metodologiju izračunavanja nivoa veleprodajnih cijena umanjem maloprodajne cijene, odnosno „Retail

---

²⁰ ERG : Report on Best Practices on Regulatory Regimes in Wholesale Unbundled Access and Bitstream Access

minus“ metodologiju. Odgovarajući nivo „minus“-a za cijenu potpunog pristupa lokalnoj petlji Agencija je utvrdila korišćenjem metoda referentnih vrijednosti (**eng. Benchmarking**) na osnovu podataka iz 14-tog izvještaja Evropske komisije o progresu na tržištu elektronskih komunikacija²¹. Kako je za proračun cijene za bitstream pristup, konsultantska kuća „Aphaia“ iz Ljubljane (Slovenija), koristila uzorak od 4 odabrane države (Portugal, Irska, Slovenija i Grčka), to je, za određivanje cijena mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji, poštujući prethodno navedene principe, Agencija koristila isti uzorak (Tabela 3).

Država	Cijena mjesečne pretplate PSTN sa PDV (EUR)	Stopa PDV (%)	Cijena mjesečne pretplate PSTN bez PDV (EUR)	Cijena mjesečne pretplate za potpuni pristup lokalnoj petlji (EUR)	Minus u odnosu na cijenu mjesečne pretplate PSTN bez PDV (%)
Portugal	15,19	20	12,6	8,99	29%
Irska	14,76	21	12,2	8,70	29%
Slovenija	11,12	20	9,27	8,34	10%
Grčka	16,21	19	13,62	9,72	29%
Crna Gora (benchmark)					24%

Tabela 3. Proračun „minus“-a za određivanje cijene mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji na osnovu prosjeka „minus“-a „benchmark“ zemalja
Izvor: Izvještaj Evropske komisije za 2008.godinu¹⁹

Naime, iznos mjesečne pretplate za potpuno razvezani pristup lokalnoj petlji utvrđuje se primjenom benchmark „minus“-a od 24% na važeći iznos mjesečne pretplate za PSTN.

Ovako utvrđena cijena mjesečne pretplate za potpuno razvezani pristup lokalnoj petlji zadovoljava principe na kojima se insistira u ERG-ovom Izvještaju o konzistentnosti cijena na veleprodajnim tržištima širokopojasnog pristupa internetu²² i ERG-ovom Izvještaju o primjerima najbolje regulatorne prakse u pogledu usluga razvezanog pristupa lokalnoj petlji i veleprodajnog širokopojasnog pristupa internetu¹⁹.

Agencija smatra da je cijena mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji koja je određena primjenom navedene metode privremenog karaktera i da će važiti do momenta stupanja na snagu cijena utvrđenih troškovnim modelom.

Cijena mjesečne pretplate zajedničkog pristupa lokalnoj petlji

Agencija je u procesu izračunavanja cijene mjesečne pretplate zajedničkog pristupa lokalnoj petlji koristila metodu referentnih vrijednosti (eng. Benchmark) odnosa između

²¹ Progress report on the single european electronic communications market 2008 (14th report), EC 24.03.2009

²² ERG (09) 21 Report on price consistency in upstream broadband markets i Report on Best Practices on Regulatory Regimes in Wholesale Unbundled Access and Bitstream Access

cijene mjesečne pretplate za zajednički pristup lokalnoj petlji i cijene mjesečne pretplate za potpuni pristup pristup lokalnoj petlji, pri čemu su korišćeni podaci iz 14-tog izvještaja Evropske komisije o progresu na tržištu elektronskih komunikacija, na uzorku od 4 države koje su razmatrane i pri određivanju cijene mjesečne pretplate za potpuni pristup LLU, kao i za cijene *bitstream* pristupa.

Država	Mjesečna pretplata za potpuni pristup LLU (EUR)	Mjesečna pretplata za zajednički pristup LLU (EUR)	Odnos mjesečnih pretplata zajednički pristup LLU /potpuni pristup LLU (%)
Portugal	8,99	2,51	28%
Irska	8,70	2,04	23%
Slovenija	8,34	3,27	39%
Grčka	9,72	3,00	31%

Crna Gora **30%**
(benchmark)

Tabela 4: Proračun cijene mjesečne pretplate zajedničkog pristupa lokalnoj petlji u odnosu na prosjek "benchmark" zemalja

Izvor: Na osnovu podataka iz Izvještaj Evropske komisije za 2008.godinu

Naime, iznos mjesečne pretplate zajedničkog pristupa lokalnoj petlji utvrđuje se primjenom benchmark „minus“-a od 30% na važeći iznos mjesečne pretplate potpuno razvezanog pristupa lokalnoj petlji

Agencija smatra da je cijena mjesečne pretplate zajedničkog pristupa lokalnoj petlji koja je određena primijenom navedene metode privremenog karaktera i da će važiti do momenta stupanja na snagu cijena utvrđenih troškovnim modelom.

Cijena mjesečne pretplate za zajedničko korištenje kablovske kanalizacije

Agencija je u procesu izračunavanja cijene mjesečne pretplate za zajedničko korištenje kablovske kanalizacije koristila rezultat ekspertize, koju je za potrebe predmetne analize uradila konsultantska kuća „Aphaia“ iz Ljubljane (Slovenija).

Ovim modelom se dolazi do troška kablovske kanalizacije, koja se sastoji iz dvije paralelne PVC cijevi, po metru. Polazište za ovu metodologiju su dva paralelna scenarija, pri čemu se jedna cijev prečnika 110 mm koristi za:

1. 3 x kabal prečnika 40 mm sa optičkim vlaknom,
2. 2x kabal prečnika 40mm i 2x kabal prečnika 20 mm sa optičkim vlaknom.

Broj vlakana po kablju se koristi kao faktor alokacije troškova, pri čemu se trošak prostora u cijevi računa na osnovu ukupnog broja vlakana po cijevi i broja vlakana u kablju koji koristi alternativni operator. Kabal prečnika 40 mm sadrži 144 vlakana, dok kabal prečnika 20 mm sadrži 48 vlakana.

Mjesečna pretplata za zajedničko korištenje kablovske kanalizacije	Cijena (EUR)
prostor za kabal prečnika 40 mm/kanal po metru	0,0811
prostor za kabal prečnika.20 mm /kanal po metru	0,0304

Ove cijene ne uključuju troškove provlačenja kabla prečnik 40mm i 20mm, jer mogu biti i na strani alternativnog operatora. Ukoliko ovu uslugu pruža Crnogorski Telekom, troškovi bi trebalo da budu proporcionalni.

U slučaju trećeg mogućeg scenarija, gdje Crnogorski Telekom pruža navedenu uslugu, nakon uračunavanja troškova za i WACC²³ na cijenu prostora za kabal prečnika 40mm u okviru kabla prečnika 110mm, dolazi se do cijene od 0,0945 EUR/m mjesečno, pri čemu je korišćen WACC od 12%.

Da bi se u proračun uključili troškovi kapitala, korišćen je WACC od 12%. Prema godišnjem Finansijskom izvještaju Crnogorskog Telekoma, WACC za ovu kompaniju je u periodu 2007-2008.godina iznosio 10.41-10.47%, a shodno procjeni navedene konsultantske kuće, procjenjuje se da bi se on mogao povećati na 12%, s obzirom na dodatne troškove kapitala zbog tendencije pada ekonomskog razvoja i premija za pokriće rizika kod novih investicija u infrastrukturu.

Agencija smatra da je cijena mjesečne pretplate za zajedničko korištenje kablovske kanalizacije, koja je određena primjenom navedene metode zasnovane na inkrementalnim troškovima, privremenog karaktera i da će važiti do momenta stupanja na snagu cijena utvrđenih troškovnim modelom.

Broj: 0303-382/76

Podgorica,12.11.2010.god.

---

²³ trošak kapitala kompanije

6. Prilozi

6.1 Prilog A – Izvještaj o regulatornom rješenju cijene kablovske kanalizacije na tržištu fizičkog pristupa infrastrukturi u Crnoj Gori

REPORT ON THE REGULATORY SOLUTION FOR

PRICING OF DUCTS

ON THE MONTENEGRO PHYSICAL ACCESS INFRASTRUCTURE
MARKET

Prepared for EKIP
Ljubljana, April 2010

INTRODUCTORY REMARKS.....	3
INTRODUCTORY.....	3
THE IMPORTANCE OF COST-BASED DUCT ACCESS.....	4
THE CURRENT SITUATION.....	5
COSTING METHODOLOGY.....	5
MODEL DATA AND ASSUMPTIONS.....	6
MODEL RESULTS.....	9
THE WAY FORWARD.....	10
BIBLIOGRAPHY.....	11

1. INTRODUCTORY REMARKS

According to Board of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) Report 'Next Generation Access – Implementation Issues and Wholesale Products' of March 2010, duct access is a wholesale product whereby 'the alternative operator uses the wholesale duct access offer from the SMP-operator (or any available duct access offer) in order to deploy its own fibre cables (access links) from the end-user to its network. This wholesale product can also be used for the own provision of (own fibre) backhaul (e.g. for MDF/ODF unbundling or concentration point unbundling or even bitstream).'¹

We were approached by EKIP to conduct a study that would produce a possible solution for price regulation of Crnogorski Telekom (CT)'s ducts on the Montenegro market.

Bearing in mind the timeframe, the budget and the data available to us, no robust and lasting solutions in setting the cost-based price can be proposed. However, we are of the opinion that an intermediary solution that will on the one hand cover the costs of wholesale service, including the cost of capital, and on the other hand ensure market entry can be proposed.

---

¹BoR (10) 08, http://www.erg.eu.int/doc/berec/boR_08.pdf.

2. THE IMPORTANCE OF COST-BASED DUCT ACCESS

The importance of duct access in today's communications cannot be over-stated. Currently, all over Europe, new Next Generation Access (NGA) infrastructures based on fibre optics are being deployed. These developments pose an opportunity for a more competitive market, as new entrants are given an option to compete with the incumbent operators by rolling out alternative infrastructures. However, rolling out of these alternative infrastructures is a demanding activity. Digging the roads in order to lay fibre is both expensive and time-consuming. Therefore, the process can be simplified and made much cheaper if access to existing ducts of the incumbent operator is granted to third parties. In addition, this can prevent a huge advantage of the incumbent in rolling out the fibre, which could, absent regulation, result in a monopoly in respect of fibre.

These principles are also stated in the Draft European Commission Recommendation on regulated access to Next Generation Access Networks (NGA): 'Where SMP is found within Market 4 remedies should be applied, of which access to civil engineering infrastructure is crucial for the deployment of parallel fibre networks. It is therefore important that NRAs obtain the necessary information to assess whether and where ducts and other local loop facilities are available for the purpose of deploying NGA networks.'

Of course, duct access must be granted on cost-based prices. Whereas prices above costs may prevent efficient investment in fibre optics by new entrants, the prices below costs may take away the incentive from CT to build new ducts and maintain existing ones. Accordingly, the Commission also points out that: '...cost-oriented prices are a useful indicator for efficient investment decisions by potential access seekers. Where regulated prices do not accurately reflect the underlying cost of the civil engineering infrastructure of the SMP operator, they will distort investment signals. If regulated prices for access to ducts are not cost-oriented, but are set at a higher level, efficient fibre investments will be replaced by other wholesale access possibilities.'

Regardless of that, however, we note that existing ducts are to be treated as sunk investments. Accordingly, when existing ducts are in question, enabling market entry may eventually be more important than CT's return on investment.

3. THE CURRENT SITUATION

As we understand the current situation, ducts are generally not offered on the wholesale market by CT. Its wholesale department does not publish a reference offer for access to ducts. Accordingly, it seems that CT does not find it to be in his primary interest to offer ducts on the merchant wholesale market. Bearing in mind the reasons for duct access stated above, *ex ante* regulation is likely to be required in order to trigger publication of a commercially viable offer on the part of CT. This also means that we cannot learn anything about the available CT's ducts infrastructure based on published offers.

Accordingly, we sought to obtain some basic technical and costing data on the CT's duct infrastructure by means of a questionnaire sent to CT by EKIP.

4. COSTING METHODOLOGY

We propose a simple costing model in order to obtain an appropriate duct rental price. In the model we developed, we sought to recognize specific characteristics of the CT ducts infrastructure. This is based on the principle that access prices should capture the proper value of the infrastructure concerned, including its depreciation.

Ducts should be priced based on incremental costs. Since we are dealing with sunk investments that does not require regular maintenance, we do not find it appropriate to pass a proportion of CT's common and joint costs on to the new entrants using ducts.

However, it is essential that costs of capital are re-covered by CT. Accordingly, weighted average cost of capital (WACC) must be added to the cost of elements of duct access provision.

5. MODEL DATA AND ASSUMPTIONS

We have sought the following information from CT in order to be able to determine a cost-based price of duct rental that would be as far as possible adapted to national circumstances.

Cost of trenching, including the cost of re-asphalting	€/ meter
Cost of bores	€/ meter
Cost of laying the bores, including transport and installation	€/ meter
Inner Φ of typical CT bores	mm
Cost of manholes, including cover and installation	€
Average length of bore between two manholes	m

All costs we gathered are exclusive of VAT.

These data were then put into a model that takes into account the incremental cost of constructing one meter of duct as an additional unit. In order to calculate this increment, we assumed that one needs to dig trenches in order to install bores and then cover the surface with asphalt. One needs to buy bores and transport them to location. In addition, manholes need to be installed at certain distances between one another in order to enable duct access. The costs of civil engineering works, preparation of civil engineering projects and construction supervision were also added. All these data constitute requirements to construct a typical duct and allows us to calculate the appropriate increment.

In addition to this data, CT also reported costs such as various taxes and public duties. However, we were not persuaded that these costs should be included in the increment, as this is inevitable cost of electronic communications network deployment in a certain area. Accordingly, we have assumed

that these costs need to be borne in any way if the network is rolled out and did not include it in the increment.

The model produces the cost of a duct per meter as its basic output. According to CT data, this duct is made of two parallel PVC bores. However, it is not typical that the full two bores or even a full bore would be rented. Accordingly, we have assumed two parallel scenarios, whereby a single 110 mm bore is utilised for:

1. 3x40mm fibre cables.
2. 2x40mm and 2x20mm fibre cables.

The number of fibres per cable is then used as a cost allocation factor, whereby the cost of space in the bore is calculated based on the total number of fibres per bore and the number of fibres in the cable the alternative operator is using. 40 mm cables have the capacity of 144 fibres, whereas 20 mm cables have the capacity of 48 fibres. Accordingly, if the alternative operator uses 40 mm cables, the first scenario should be used. If the alternative operator uses 20 mm cables, the second scenario should be used.

At the request of EKIP, we have added an additional scenario whereby the 40 mm bores are provided by CT. For this reason, we have also included the costs of these bores and their installation into the model.

The length of 1000 m was used as referential in order to model the cost per meter of duct by taking into account the average number of manholes per distance based on CT data.

We used the depreciation period of 30 years, which is a typical depreciation period for ducts also used comparatively.² This period must be significantly longer than for other elements, such as active equipment (e.g. DSLAMs or exchanges) or other passive elements such as fibre optics.

In order to include the cost of capital in the calculation, we have used a WACC of 12%. According to CT Annual Financial Report, the WACC for the company in the years 2007-2008 was 10,41-10,47%.³ We estimate it could be raised to 12%, bearing in mind additional cost of capital due to economic downturn⁴ and risk premium for new infrastructure investment.⁵ EKIP may later find that, due to changed circumstances, a different WACC should be used in the model.

² Typical depreciation periods of infrastructure are 5 years for DSLAMs, 30 years for ducts and 15 years for fibre.
Policy principles for the Irish NGN regulatory framework Ovum Ltd, 19 March 2007, Version 1.0,
http://www.comreg.ie/fileupload/publications/NGN_OVUM_Report_2007.pdf.

³ <http://www.telekom.me/fajlovi/MNCmogorskiTelekomStandalone.pdf>.

⁴ Petinis, V., The impact of the credit crunch on telcos' WACC and interconnection rates, Ovum,
http://www.ovum.com/go/content/c_77416.

Other cost data used in the model was provided by CT upon data request. The costs of civil engineering works, projects and supervision, the costs and types of bores and the manholes used, and the distances between manholes used in order to allocate manhole costs to ducts were all provided by CT. Since CT is using manholes with either heavy or light covers, we had to choose between the two options. We chose to model the network with more expensive covers in order not to deprive CT of reasonable expectations to recover costs.

---

⁵See Report on Next Generation Access - Economic Analysis and Regulatory Principles, June 2009, ERG (09) 17.

6. MODEL RESULTS

DUCT COSTS		
Trenching, installing bores	€/meter	
Cost of trenching, including the cost of re-asphalting	30	
Cost of PVC bores	4	2x PVC bore 110mm/6m/3,2bara
Cost of laying the bores, including transport and installation	0,80	2x PVC bore 110mm/6m/3,2bara
Cost of 40 mm ducts	0,60	1 x 40mm
Cost of laying the ducts, including transport and installation	0,70	1 x 40mm
Manholes		
Cost of manholes, including cover	200	Heavy cover used
Cost of installation	560	
Additional costs of transportation, materials and workforce	8	4% of costs of materials used
Civil engineering projects and construction supervision	27	3%-4% of investment cost
PVC bores		
Inner Φ of typical CT bores	110	mm
Total number of fibres per bore	432	384
	3x40mm	2x40mm+2x20mm
Manholes positioning		
Average length of bore between two manholes	80	Meter
Other costs		
Additional costs of transportation, materials and workforce	1,36	4% of costs of materials used
Civil engineering projects and construction supervision	1,22	3%-4% of investment cost
WACC		
WACC	12,00%	%
Depreciation		
Depreciation of ducts	30	Year
Length		
Average length taken into account	1,000	Meter
COST CALCULATION		
Total costs of installation and maintenance	37 €	
Manhole investment costs	795 €	
Total number of manholes per average length	13	
Total	47.311 €	
Depreciation + WACC	487 €	Per month
Depreciation + WACC	0,243 €	meter/month/bore
Depreciation + WACC	0,000563 €	meter/month/fibre used
Depreciation + WACC	0,243 €	meter/month/bore
Depreciation + WACC	0,000634 €	meter/month/fibre used
Price per space for 40 mm cable/duct	0,0811 €	meter/month
Price per space for 20 mm cable/duct	0,0304 €	meter/month
COST CALCULATION 40 mm ducts		
Total costs of installation	1,30 €	
Total	1,300 €	
Depreciation + WACC	13 €	Per month
Cost of 40 mm ducts only	0,0134 €	meter/month
Total price for the use of 40 mm duct provided by CT	0,0345 €	meter/month

According to this calculation, an operator using a 40 mm cable/bore with the capacity of 144 fibres would pay 0,0811 € per meter per month, whereas an operator using a 20 mm cable with the capacity of 48 fibres would pay 0,0304 € per meter per month.

These prices do not include the costs of pulling of 40 mm and 20 mm bores, however, since these services could also be provided by alternative operators. If they are provided by CT, the use of CT's direct costs would be appropriate.

However, as explained above, at the request of EKIP, we have added an additional scenario whereby 40 mm bores are provided and installed by CT. If this is the case, additional costs of these bores, including installation and WACC, should be added to the cost of space for 40 mm bores in the 110 mm bores. The price of 0,0945 € per meter per month should therefore be paid by the alternative operator if the 40 mm bores provided by CT are used.

7. THE WAY FORWARD

We believe the model used and the corresponding cost-based price calculation is a good way to open up the infrastructure market, bearing in mind both incentives for investment and opening up of infrastructure for new competitors. The balance between both will ultimately benefit end-users in terms of choice, new technologies, and affordable price.

However, we do recognise that the model is based on basic cost and engineering data and that the use of a more complex model in the future, which would also address CT's access network in general, may be advisable.

6.2 Prilog B – Mišljenje Uprave za zaštitu konkurencije

Broj: 01 – 77/2
Podgorica, 14.05.2010. godine

AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

PODGORICA

Predmet: Mišljenje o analizama relevantnih tržišta

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost dostavila je, dana 29.03.2010.godine, Upravi za zaštitu konkurencije na mišljenje, sljedeće nacрте analiza:

- Analiza relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica;
- Analiza tržišta poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji- veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo i
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo.

Svetozara Markovića, br.26, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010 ; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
<http://www.uzzk.gov.me>

Nacrti Analize tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i Analize relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje su naknadno dostavljene Upravi, u elektronskoj formi, dana 22.04.2010.godine.

Pravni osnov za davanje mišljenja Uprave za zaštitu konkurencije, na navedene analize, predstavljaju odredbe člana 6b Zakona o zaštiti konkurencije („Službeni list Crne Gore”, br. 69/05 i 37/07), kao i odredbe Poglavlja 5 Zakona o elektronskim komunikacijama („Službeni list Crne Gore”, broj 50/08, 53/09 i 70/09), posebno člana 41, stav 1 istog zakona. Pored toga, Uprava za zaštitu konkurencije je sa Agencijom za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost potpisala Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata, nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija, koji je potpisan dana 28.04.2009.godine.

S tim u vezi, Uprava za zaštitu konkurencije, na osnovu komparativne analize predloženih nacrti analiza tržišta sa odredbama Zakona o zaštiti konkurencije i odredbama člana 73. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (u daljem tekstu:SPP), kao relevantnim odredbama pravnog poretka Evropske Unije na području konkurencije (*Competition Acquis*), na predložene nacrti analiza daje sljedeće

MIŠLJENJE

Predloženi nacrti analiza, i to:

- Analiza relevantnog tržišta pristupa javnoj telefonskoj mreži na fiksnoj lokaciji za fizička i pravna lica;
- Analiza tržišta poziva koji potiču iz javne telefonske mreže i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji- veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim javnim telefonskim mrežama i koji se pružaju na fiksnoj lokaciji-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta terminalnih ili zaključnih segmenata iznajmljenih linija-veleprodajni nivo;
- Analiza relevantnog tržišta poziva koji završavaju u individualnim mobilnim mrežama-veleprodajni nivo;
- Analiza tržišta pristupa infrastrukturi mreže na nivou veleprodaje (uključujući zajednički ili potpuno razvezani pristup na utvrđenoj lokaciji) i
- Analiza relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa na nivou veleprodaje

su urađeni u skladu sa odredbama Zakona o elektronskim komunikacijama, kao i u skladu sa odredbama Odluke o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu („Službeni list Crne Gore“, br.29/09).

Uprava za zaštitu konkurencije smatra:

- da je definicija relevantnih tržišta usluga i relevantnog geografskog tržišta u skladu sa važećim i u prethodnom tekstu navedenim pravnim osnovom;
- da iz nacrtu analiza proizlazi da je Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost kod svih analiza pravilno i potpuno primjenila sve kriterijume, koji se koriste za definiciju relevantnog tržišta na području konkurencije, kao i kriterijume i analize koje se koriste kod analize potencijalnih ograničavanja konkurencije;
- da je definicija operatera sa značajnom snagom, kako na osnovu pojedine analize tako i analiza u cjelini, u skladu sa gore pomenutim pravnim osnovom;
- da se obaveze za operatere sa značajnom snagom, koje su određene po pojedinim analizama i analizama u cjelini, zasnivaju na odredbama zakona, na realnoj analizi pojedinačnog relevantnog tržišta i na realnoj procjeni proporcionalnosti obaveza sa neophodnim uslovima za uspostavljanje potrebnog stepena konkurencije, kako na pojedinom relevantnom tržištu, tako i na svim tržištima zajedno.

Pored toga, Uprava za zaštitu konkurencije dodatno mora da konstatuje:

- Cilj odredbi Zakona o elektronskim komunikacijama je uspostavljanje uslova za stvaranje potrebnog stepena konkurencije i u vezi sa tim „*ex ante*“ regulacije i ovim zakonom i Odlukom o relevantnim tržištima usluga i relevantnom geografskom tržištu, na opredijeljenim relevantnim tržištima. Međutim, u slučaju nastanka potencijalne zloupotrebe dominantnog položaja i/ili ograničavajućeg sporazuma, kao i potencijalne koncentracije, a u slučaju da uslovi na tržištu nijesu jednaki onima koji su i kako su opredijeljeni u gore navedenim analizama, Uprava za zaštitu konkurencije, kod sprovođenja postupka, nije vezana za definicije koje proizlaze iz predloženih analiza, iako Uprava za zaštitu konkurencije na iste daje pozitivno mišljenje;

- stanovište iz predhodnog stava zasniva se na odredbama Zakona o zaštiti konkurencije, kao i drugih pravnih akata, naročito odredbi SPP-a, koji Upravi za zaštitu konkurencije nalažu da, u svakom slučaju (osim u slučajevima kontrole koncentracija po skraćenom postupku), samostalno definiše relevantno tržište, utvrđuje definicije relevantnog tržišta i koncentracije snaga na tržištu, pogotovu imajući u vidu potencijalne razlike između veleprodajnih i maloprodajnih odnosa, razvoj i razlike između *ex ante* regulacije i *ex post* nadzora, a posebno razlika između operatera sa značajnom snagom i dominantnih učesnika na tržištu.

DIREKTOR

Miodrag Vujović

Svetozara Markovića, br.26, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 239 010 ; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015
<http://www.uzzk.gov.me>